

בנק ישראל

מחלקה מחקר

הגייה פנימית בישראל¹

קובי ברוידא וגיא נבו

סדרת מאמרים לדין 07.06.2006
אוקטובר 2006

¹ המחבר התבצע בחדר המחבר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בהתבסס על נתונים שהוכנו על ידי אגף דמוגרפיה ומפקד. אנו מודים לSigma Shmueli, הדס יפה ורחל מור על הפקת נתונים הנחוצים ומיוזגים. אנו מודים גם לרוני פריש ומשתתפי סמיינר מחלקה המחקר בנק ישראל על העורותיהם המועילות.

מחלקה מחקר, בנק ישראל <http://www.boi.gov.il>

הדיות המובאות במאמר זה אינן משקפות בהכרח את עמדת בנק ישראל

מחלקה מחקר, בנק ישראל ת"ד 780 ירושלים 91007
Research Department, Bank of Israel, POB 780, 91007 Jerusalem, Israel

תקציר

עובדת זו מאפיינית משפחות שעברו יישוב בישראל – הגירה פנימית. הנitorה, המותבוס על מדגם ארצי של משקי בית ב-1983 וב-1995, משלב לראשונה את מאפייני המהגרים ומאפייני יישוב המוצא והיעד. הממצאים מלמדים כי: הגירה פנימית היא תופעה משמעותית – כ-17 אחוזים מהמשפחות הנחקרוות החליפו יישוב מגורים; הנטייה להגר עולה עם ההכנסה ורמת ההשכלה ויורדת עם הגיל, אם כי מגיל מסוים היא שבה ועולה; יש הבדלים חשובים בין היישובים במאזן ההגירה ובמאפייניה. בנוסף,anno מנתחים שני תהליכי חשובים בין הזרוקים מוצאים יציאה של אוכלוסיות חזקות מהמטרופולינים ובפרט הגירה של החזקים ביותר ליישובים פרבריים-קהילתיים. כמו כן anno מתעדים עזיבה משמעותית של עיירות הפיתוח, ביחס בקרוב זוגות צעירים ומשכילים. נמצא הבדל מסוים בין יודי העזבים את עיירות הפיתוח: רבים מעוזבי עיירות הצפון נשארים בצפון, והחזקים שבהם עוברים ליישובים קהילתיים שם; בקרוב עוזבי עיירות הדורות רבים יותר עוברים למרכז הארץ. הממצאים על ההגירה השילנית מהעיירות בולטות על רקע המדיניות של עידוד הפריפריה ועיירות הפיתוח. המעבר של משפחות חזקות – הן מהמטרופולינים והן מעיירות הפיתוח – ליישובים קטנים וחומוגניים יותר מעורר שאלות מדיניות חשובות בדבר קיטוב והגדלת פערים בין יישובים.

Internal Migration in Israel*

Kobi Braude and Guy Navon

Abstract

This paper characterizes families that changed their locality of residence within Israel – internal migration. The analysis draws on a nation-wide sample of households in 1983 and 1995, combining the characteristics of the migrants with those of the localities of origin and destination. The findings indicate that: internal migration is of significant scope with 17 percent of the families examined changing their locality; the likelihood of migrating rises with income and educational attainment, and declines with age up to a certain point, after which the latter trend is reversed; localities differ substantially in their balance of migration and the characteristics of the migrants. We further analyze two important processes that have attracted considerable public attention: the rise of the suburbs, and the weakening of the development towns. We find that strong populations leave the metropolitan areas – in particular, the strongest move to affluent suburbs and rural communities. We also document a significant net flow out of the development towns, especially among young well-educated couples. Those who leave the development towns differ in their destination: Many of those leaving the development towns in the north stay in the region – the strongest of whom move to rural communities there – while among those leaving the towns in the south, a larger fraction moves to the center of the country. The net negative migration balance in the development towns is all the more noteworthy considering the longstanding policy to strengthen these towns and the periphery in general. The flow of strong families – from the metropolitan areas as well as from the development towns – to smaller and more homogeneous localities has important policy implications regarding the rise in disparities among localities.

* The research was carried out in the research room of the Central Bureau of Statistics, using datasets prepared by the Demography and Census Division. We thank Sigalit Shmueli, Hadas Yafeh, and Rachel Mor for preparing the datasets and merging them. We also thank Roni Frish and participants of the Bank of Israel Research Department seminar for helpful comments.

Research Department, Bank of Israel <http://www.boi.gov.il>

1. מבוא

עובדת זו מאפיינית משפחות שערו יישוב בישראל – הגירה פנימית – בין השנים 1983 ו-1995. תרומהה של העבודה בכך שהיא מציגה ניתוח אשר משלב את מאפייני המהגרים ומאפייני יישוב המוצא והיעד של כל מהגר ברמת פירוט גבוהה במידה מסוותית מזו שקיימת במחקרים קודמים על הגירה פנימית בישראל. לנוכח התיעוד המועט של מאפייני ההגירה בישראל, עבדה זו מתמקדת באפיוון מסודר ושיטתי של העבודות, בדגש על ניתוח ההגירה בחותם של סוגי היישובים ולאו דווקא בחותם גיאוגרפי של מחוזות או נפות.

מצאי העבודה תלמידים כי הגירה פנימית היא תופעה משמעותית: כ-17 אחוזים מהמשפחות הנחקרות החליפו יישוב מגורים (לפחות פעם אחת) בין 1983 ל-1995. הנטיה להגר בקרב משפחות אלה עולה עם החכשנה ורמת החשכה ויורדת עם הגיל, אם כי לאחר גיל מסוים נטייה זו שבה ועולה. מחקרים קודמים תיעדו מצאים דומים לגבי יישובים מסוימים או לגבי אזורים גיאוגרפיים. ממצאים אזרחיים אלו ל人们对 השונות הרבה בין יישובים בתוך האזורים. אלו מגדים ארצי של נתוני ברמת משק הבית ומראים כי הממצאים חווים על עצם בכל טיפוסי היישובים. בנוסף אלו ממצאים כי נרשמה הגירה (ויצאת ונכנסה) בהיקפים משמעותיים בכל סוגי היישובים, אולם יש הבדלים חשובים בין היישובים באזור ההגירה ובמאפייניה.

העבודה אינה מתימרת להציג תמונה כוללת של ההגירה הפנימית בישראל. נסיוון כזהណון מראש לכשלון בغال ריבוי המידעים של התופעה. אנו מתיחסים רק למשפחות במגזר היהודי בהן בני בני הזוג השתיכו לאוטו משק בית במהלך כל התקופה, ובוחנים את יישוב המגורים שלהם בין-1983 וב-1995. נגיד משפחה כמהגרת אם יישוב המגורים שלהם בשנת 1995 שונה מאשר בשנת 1983. המגדם הוא איפוא מסווג של "אוכלוסייה קבועה", מתייחס לסוג אחד בלבד של משקי בית ואינו מקיף את כל מעברי היישוב שייתכן שאותו משק בית ביצע בין שתי השנים הללו. יודגש כי המגדם אינו כולל את עולי שנות התשעים – רק אדם שכבר היה בארץ ב-1983 עשויה היה להכל במדגים. למרות ההגדלה המזוהה של אוכלוסיית המחקר, לרשותנו מגדם ארצי גדול: 17,199 משפחות, המייצגות נתח נכבד מכל האוכלוסייה, וממצאי המחקר הם בעלי תחולת רחבה – אנו קוראים אותם לשינויים משמעותיים של גודלה והרכבה של האוכלוסייה בכמה סוגים יישובים. יתר על כן, למשפחות חשיבות מיוחדת – נראה כי הן בסיס הכספי לאיתנותו של יישוב, והן בודאי המתעניינות העיקריות באיכות מערכת החינוך ביישוב ואף משפיעות עליה.

ייחודה של בסיס הנתונים העומד לרשותנו הוא שמלבד המאפיינים של משקי הבית הוא כולל גם את שםו של יישוב המגורים של משק הבית בכל אחת מהשנים ואת מאפייניו של אותו יישוב כגון מספר תושביו, החכשנה הממוצעת בו ועוד. פירוט זה של מאפייני היישובים מאפשר לנו לטעוג את כלל היישובים שבמדגם למספר טיפוסים על פי המאפיינים שלדענתנו הם החשובים ביותר: גודל היישוב, מרחקו מן המטרופולין, והכנסתו. על בסיס סיווג זה אנו בוחנים את מאפייני המהגרים (הכנסיים והויצאים) בטיפוסי היישובים השונים ומצביעים על מספר תופעות חשובות.

ניתוח מאפייני המהגרים בין יישובים הוא בעל חשיבות רבה. הגירה זו משקפת מציאות: היא מבטאת תగובה של הפרטisms לכוחות השוק ולמדיניות ציבורית; היא יכולה להוות מدد לכשונה או הצלחתה של מדיניות מסוימת, לחולשתם או חזוקם של יישובים או אזורים בארץ; עזיבה של יישוב או אזור עשויה להשיע על קיומה של עיטה שם, גם אם בשל ראשון קשה למדור או אף להגדר במפושך מהי. הגירה פנימית היא בעלת עניין רב בהקשר של מדיניות, בייחוד בישראל, בהתחשב בכך שלאורך שנים המדיניות

הציבורית המוצחרת ייחסה משקל רב כל כך לפרישה המרחבית של האוכלוסייה ולעתים קרובות אף הקצתה משאבים ניכרים בנסיון להשפיע על מקום המגורים של הפרטם ("יעידוד הפריפריה", "פיזור אוכלוסיין" ועוד). ההגירה הפנימית גם מעצבת מציאות ויש לה השלכות ממשמעות על מגוון תחומיים. נזכיר בהקשר זה מספר דוגמאות: תהליכי פרבור, דפוסי שימוש בקרקע, היבטים תחבורתיים (תשתיות, יומות וועד), תהליכי המזינים עצם של החלשות יישובים, ותהליכי תבדלות והגברת הקיטוב בין יישובים. מעקב אחר הדיון הציבורי כיוון מגלת לא מעט התוצאות להשפעה של ההגירה הפנימית, למשל מצד ראשי יישובים הסובלים מעזיבת אוכלוסייה מבוססת.

אנו מנתחים שני תהליכי הזוכים להתייחסות נרחבת בדיון הציבורי: פרבור המטרופולינים והחלשות עיריות הפיתוח. הפרבור מתבטא ביציאה של אוכלוסיות חזקות מערי המטרופולינים ליישובים אחרים וביטויו המובהק במעברם של החזקים ביוטר ליישובים פרבריים-קהילתניים שאוכלוסיותם גדלה מאוד. התהליך השני בעזיבה משמעותית של עיריות הפיתוח בצדון ובדרום, במיוחד של זוגות צעירים ומשכילים. שיעור העזיבה נטו של עיריות הפיתוח בקרב אוכלוסיית המשפחות הנחקרת בשנים 1995-1983 עמד על 6 אחוזים בצפון ו-11 אחוזים בדרום. נמצא הבדל מסוים בין יעדיו העזבים את העיירות בשני האזורים: רבים מעובי העיירות בצפון נשאים באזור הצפון או חיפה, חלום, במיוחד, בחיקף החזקים שביהם, עוברים ליישובים קהילתיים באזור; בקרב עובי עיריות הדרום ובאים יותר עוברים למרכז הארץ. גם בדרום היישובים הקהילתיים מושכים מן העיירות אוכלוסייה משכילה במיוך, אם כי בהיקף קטן יותר מאשר בצפון. יש דמיון רב בין התהליכיים שאנו מתעדים במטרופולינים ובעיריות הפיתוח: מעבר של משפחות חזקות מישובים עירוניים גדולים ובעל אוכלוסייה מגוונת ליישובים קטנים וחומוגניים. הממצאים על ההגירה השלילית מעיריות מעניותם במיוחד גם משומם שהם עומדים בניגוד למדייניות המוצחרת לעידוד עיריות אלה.

בעת גיבוש מדיניות ציבורית ביחס לפרבור וביחס להקמת יישובים קהילתיים חדשים ראוי להב亞 בחשבון את הממצאים לגבי תהליכי ההפרדה בין אוכלוסיות חזקות להחלשות, העולם להגדיל את הקיטוב ואת הפערים באיכות החינוך – תהליכי שהינו חלק בלתי נפרד מהפרבור והמעבר של אוכלוסיות חזקות ליישובים קהילתיים-מבוססים. להקמת יישובים כאלה יש, כאמור, גם משמעויות מבחינה שימוש בזבוני בקרקע, השקעה עודפת בתשתיות ועוד.

מבנה העבודה הינו כדלקמן: פרק 2 סוקר את הספרות על הגירה הפנימית בישראל. פרק 3 מסביר את סיווג היישובים לטיפוסים ומתראר את התפתחות האוכלוסייה ומאפייניה בכל טיפוס. בסיס הנתונים מתואר בפרק 4, זומיי ההגירה ומאפייני המהגרים מתוארים בפרק 5. פרק 6 מתמקד במטרופולינים ובתהליכי הפרבור ופרק 7 בעיריות הפיתוח. סיכום ודיון במשמעות הממצאים מובאים בפרק 8. תוצאות האמידה האקונומטרית מובאות בנספחים.

2. סקירות ספרות

ניתן לחלק את הספרות על ההגירה הפנימית בישראל לשושה זרמים: הראשון מתמקד בתיאור היקפי ההגירה בין אזוריים גיאוגרפיים והשפעתם על תהליכי פרבור ותעסוקה. השני עוסק באזור, יישוב או צורת התיישבות מסוימים וביחוד זכתה לתשומת לב ההגירה השלילית מערי הפיתוח ומאזרוי הפריפריה אל מרכז הארץ. הנושא עורר עניין רב מושם שתהליכיים אלה עמדו בניגוד למדייניות פיזור האוכלוסין. הזרם השלישי בספרות עסוק בחקרת הגירה פנים-עירונית (שכונות בעיר פיתוח, שכונות מצוקה) שנעדה לשיפור

aicot haChaim. BeChal zomei haMikher nema'a shehaMahgerim matAfivim bHaShchala uHaKnessah gibohot, v'ki bolot bKeravim shiuror haZugot haCevirim.

הגירה בין אזורים גיאוגרפיים

shar uLipshitz (1980) Masshtamkim ul Prstomi haGira pniyot shel halmiy's vbochim at hautzma uhcivon shel haGira bin azorim tabuim biShral bshanim 1976-1961. haMamer usuk bZorim brama haAzorit uLa bMaFivim haMahgerim uzems. haMahgerim mo'atzim ci mbehitat haIqaf haKoll, rovha shel haGira pniyot matmekd bShlosh haMetropolinim haGadolim vBosholi Metropolin Tel-Aviv, v'ki azori haMo'atz haIkrimim hem g'm azori haYad haIkrimim. mbehitat Shuuri haGira, hem mo'atzim ci bShlosh haMetropolinim rshmo haShuuriim haNomicim biYoter. towpha meuniyut Shmozchret bMamer noga'at lihikpi haGira uMedinot Pizor haOchlusin: haMahgerim mo'atzim ci haGira haB'in-azorit shel yehudim haZtmatzma m-3.4 achuzim b-1965 l-2.6 achuzim bshnat 1972. hem Masa'rim zot bChalosot haNomicot laPofot at Medinot Pizor haOchlusin. mema'na nosf ha'ot ci Aochlosiha b'ulat Rama' haKnessah giboha hag'or yotter maOchlusiha chlsha.

lipshitz (1993) manach at megamot b'pizor haOchlusiha vrikoza biShral bshanim 1948-1992. hoa mo'atz ci haGira pniyot baArz pula laOrz haShanim bShni Ciyonim: liRicoz haOchlusiha brama haArzit mun haCafon uhdarom al haMetropolinim vLevi'ora brama haMetropoliniyah. b'pizor haOchlusin batuk haMetropolin malmed ci mrebit haGira pniyot haia leMerakhim katzrim vci shiniyi biYishuv haMgorim aiyno moloha bDerek Cal bShiniyi azor haTusukha. haMedinot shel haPniyut ouli shnout ha-50 uha-90 lePrifirah Tarma' laGidol mahir shel haOchlusiha sm, olim bhamsh haUolim mahgerim leMro'ez haArz, chalak mathalici haGira pniyot shamshkim at cohut haShok. lemchash, haMamer mazin shbachek mhiyoshvim haUironim bCafon vbdorom m'sfer haTosibim laGDol bMash' 25 shna, klo'er, haGira mahm leMro'ez haArz kiyo'ah at tel haRivivi haTevi uhaGira letocem. mmachim alu maashim letuenu m'machim kodimim vmechi'utim ul k' Shmedinot p'zor Aochlosin aiyna ykola lehatkayim bCepha laOrz zman.

Gabriel, Justman, and Levy (1987) Masshtamim bNeta'im ul zomei haGira bin-azorim vbochim at haShp'utim shel MaFivim azorim ul Shuuri haGira bin'el achd m-14 azorim haTabuim biShral b-1980. haMamerim manachim at haHastavrot hag'or lCal azor bAmatzot Amida shel Model Logit. Multinomial Logit. haMahgerim mo'atzim udio'ot ukipot lck' shahGira pniyot b-1980 hiyta ma'zori haPrifirah haChalshim leMro'ez haArz: nmaza ci tachlet shcr giboha ba'ozor haYad leuomat azor haMo'atz meshp'ua ba'open chivoi vmobek ul haGira la'otzo azor; lRama' haMino'ut ba'ozor haYad ychisit la'ozor haMo'atz shp'ua chivoit mobeket ul haGira binim; laGidol haOchlusiha ba'ozor haYad shp'ua chivoit mobeket; liShuor haUior ba'ozor haMo'atz shp'ua shelilit mobeket ul haGira mnano. Bnosf, haMamer mo'atz ci lemerakh bin'ei azorim shp'ua shelilit ul haGira binim bRama' mobekot giboha bMyod. haMahgerim misikim ci haMachim tomekim bshurah shahGira pniyot biShral maOpivim bShifor Di'or, vla bShiniyi haTusukha. Portonov (1998) Mzeg mmachim domim.

מחקרים על אזורים או יישובים מסוימים ירושלים

Kamchi, Chon uOzzieli (1989) bochim at MaFivim haUzbeim at Yerushlim vat haSivut la'uziba. haMikher matbass ul Shaloniim snashlu laAnshim she'ubu at haIr bshanim 1983-1986. haMahgerim mo'atzim ci haUzbeim hem be'ikar Beni 30-35, Nashaim, Ashkenazim, Meshkalim, bali Makzutot Akademim vChofshim, vci m'rebitim shc'irim. Shuuri haUziba gibohim bMyod bShconot haYokrah shel Yerushlim vNomicim bMyod bShconot haDatiot.

המחברים מפרידים בין העוזבים ליישובים שסבב ירושלים לבין אלו שעזבו למחוץ אחר. משפחות נוטות להגר בקרבת ירושלים ורובן ממשיק לעבוד בה. מנגד, ייחדים, צעירים ומשכילים נוטים לעבר למחוזות אחרים וכמעט כולם עוברים לאזור תעסוקה שמחוץ לירושלים. המחברים מסבירים שהדירות היה המניע העיקרי לעזיבת העיר – בעיקר בקרב העוברים ליישובי הלוין. המנייע השני בחשיבותו הוא תעסוקה, בעיקר אצל העוברים אל מחוץ לאזור ירושלים. גורמים הנחשים כיחודיים לירושלים כגון יחסם חילוניים-דתיים, יהודים-ערבים או אפשריות ביילויים צינו כສיבה המרכזית לעזיבת העיר.

הgalil והמצפים

הקמת 26 נקודות יישוב חדשות ("מצפים") בגליל בשנים 1981-1979, חלק ממהלך התוישבותי נרחב למשיכת אוכלוסייה עירית וMSCILAH מאזרוי המטרופולין, העלתה מחדש את השאלה האם מדיניות משלטת המעודדת פיזור אוכלוסין יכולה להצליח לאורך זמן.

ליפשץ (1986) משתמש על קובל שינוי הכתובת של משרד הפנים, ובודק את ההגירה אל galil וממנו וכן בין אזרוי galil עצמו בשנים 1961-1983. נמצא שהקמת היישובים הקהילתיים והמצפים החדשים הביאה לשינוי במאזן ההגירה משלילי לחובי בכמה מאזרוי galil. הדבר ניכר במיוחד בהגירה ליישובים הקיימים מאזרויים אחרים בגליל והן מאזור חיפה ומרכז הארץ. היישובים החדשים מושכים אוכלוסייה חזקה ומזהוים לפחות המחבר פרבטים מרוחקים של חיפה. לדעתו, ההגירה מיפה ומרכז אל galil קשה ומהוותים לפחות המחבר פרבטים לאזור חיפה ולא לאחר אחר בגליל. בסיכום, המחבר טוען את אחד מאזרוי galil עוברים למרכז הארץ או לאזור חיפה ולא לאחר אחר בגליל. בסיכום, המחבר טוען שיהגירה ליישובים החדשים היא בהיקף מצומצם ואין בה עדין כדי לפרט את שתי הבעיות העיקריות של galil: יהוד galil וצמוץ הפערים שבין galil לבין מרכז הארץ". מנגד, היא עלולה ליצור בעיה חדשה: הגדרת הקיטוב החברתי-כלכלי בתוך האזור, כמו למשל, בין מעלות לבין כפר ורדים, ובינו כרמיאל ליישובי גוש-שגב.

ליפשץ וצימנסקי (1990) בוחנים את תרומותם של המצפים החדשים לפיתוח galil ומוסאים שהרמה החברתי-כלכלי של יישובים אלה גבואה משמעותית מן המוצע האזרוי (והארצי) ובכך הם העלו את הרמה הממוצעת בכמה מאזרוי galil. עם זאת, היישובים החדשים הגדילו את הפערים הפנימיים בגליל בין היישובים הותיקים והחדשים. המחברים מסבירים שאזור חיפה (ולא galil) ממשיך להוות את מוקד התעסוקה של תושבי היישובים החדשים – רובם עובדים משכילים ומיומנים: כ-60 אחוז מן הגברים ו-70 אחוז מהנשים ביישובים אלה מועסקים באזור חיפה. תרומת המפעלים שהוקמו ביישובים החדשים כלכלת האזור, בפרט ליישובים הקיימים, מוגעת: מרבית המועסקים במפעלים אלה הם אנשי היישובים החדשניים – רק 27 אחוז מעובדייהם באים מישובים קיימים באזור, ואלה ברובם עובדים מיומנים. המפעלים החדשניים גם כמעט שאינן רוכשים מוצרים מפעלים אחרים בגליל. הם רוכשים אומנם כמחצית מן השירותים להם הם נזקקים באזור עצמה, אולם מרביתם מההתוישבות החדשנית עצמה ורק מיעוטה מהיישובים הותיקים בגליל. המפעלים בתעסוקה בהם בין ענפים מתקדמים ומסורתיים דומה galil בכלל. התעסוקה באזור – התפלגות התעסוקה בהם בין ענפים מתקדמים ומסורתיים דומה galil בכלל. המחברים מסכימים כי "התוישבות החדשנית יצרה מקומות תעסוקה בעיקר תושביה" וגם זאת במידה מוגבלת בהתחשב בהיקף היום-היום של חיפה. תרומת משקי הבית ביישובים החדשניים לכלכלת האזור מוגבלת גם היא, למורות כוח הקנייה הגבוה שלהם. אף שתושבי היישובים החדשניים באזורTapen מבצעים את מרבית רכישותיהם בעיר הפיתוח שבביבה, מרביתם הגיעו מישובים ותיקים בגליל, כך שאפשר לומר שהם הם הגדילו את נפח הפעולות באזור. לעומת זאת תושבי אזור שגב, רבים מהם באו מבחוץ (מאזרוי חיפה) ממשיכים לעורך חלק ניכר מקניותיהם מחוץ לאזור (בחיפה וסביבתה). בסיכום קובעים המחברים

כى "התוישבות החדשה בגליל לא חיזקה, ואולי אף החלייה, את הבסיס הכלכלי האזרחי". יש לציין שהמחקר מתיחס לתקופה סמוכה יחסית למועד הקמת היישובים ולכן בוחן בעיקר את השפעות הטווה הכספי.

עיירות הפיתוח

הספרות בתחום זה בוחנת את הגורמים ברמת היישוב, המשפיעים על הגירה מעירות פיתוח ואלהן, תוך דגש להשפעה של הקמת יישובים קהילתיים חדשים על עזיבת העיירות.

קלאף (1977), שהשתמש בנתוני מפקד האוכלוסין מ-1972, מסביר ש"גורמי הדחיה החזקים של אזרחי הפיתוח יביאו לכך שרק האוכלוסייה החלשה, בעיקר ממוצא מזרחי, תתרכו באזרחים אלה". קיפניס (1983) מפרט את ההגירה הפנימית בין סוגי היישובים השונים בגליל ובאזור חיפה בשנים 1979-1975 וכולל זה ההגירה משמעותית בין עיירות הפיתוח והמוסבים הסמכים להן. הוא מסיק כי במחצית השנייה של שנות השבעים הפך האזור לשדה הגירה אחד, ככלומר, לאזור שרוב ההגירה של אוכלוסייתו מתרחשת בתוכו ולא ממנה לאזרחים אחרים או מהם. שדה זה התהוו באופן ספונטני ובניגוד למדיניות התכנון המוצחרת.

שורץ (1990) בוחנת ברמת הפרט את נתוני ההגירה הגלמית לתוך 25 ערים פיתוח בשנים 1983-1978 על סמך נתוני מפקד 1983, ומוצאת שקיים של תשתיות מפותחת של תעשייה או שירותים עסקיים אינה מגדילה את שיורו ההגירה אל העיר; לעומת זאת הקשר בין היקף התשתיות התעשייתית בעיר לבין כוח המשיכה שלו הוא דווקא שלילי. המחברת משערת שהדבר נובע ממאפייני התעשייה הקיימות בעיר אלה, שאינה יכולה לספק רמת חיים גבוהה ואף עלולה לגרום לנזק תדמיתי. נמצא זה מעלה שלות לגבי מדיניות הסיווע המשולטת לעיר הפיתוח המתמקדת בענפי תעשייה חזורשים כוח אדם בלתי מיומן. לדעתה, מדיניות זו פוגעת בתדמיתן של ערי הפיתוח וביכולתן למשוך אוכלוסייה חזקה.

אלפנדרוי וספר (1992) בוחנו באמצעות שאלונים את הסיבות להגירת "אוכלוסייה חזקה" שלוש ערים פיתוח ואלהן (קריות שומרה, חצור הגלילית ומודל העמק). הם מצאו כי התעסוקה היא המנייע העיקרי להגירה וכי עוזבי העיירות חזקים מן המהגרים אליהן. רביהם מהמוסקים החזקים בעיירות הפיתוח לא גרים בהן אלא ביישובים סמוכים משיקולים של איכויות מגוריים וסבירה.

הגירה פנים-עירונית

מאמרים אחדדים בוחנו את ההגירה הפנים-עירונית, אשר אינה קשורה בד"כ בשיקולי תעסוקה. ברוון, בן-ציאן וכרמוון (1990) השתמשו בנתוני השאלה המורחב של מפקד 1983 כדי לבחון את תנופות ההגירה אל שכונות מצוקה ומהן וכי להשות את תוכנות המהגרים לתוכנות התושבים הותיקים של שכונות אלה.¹ החוקרים מוצאים כי המהגרים הינם בעלי מאפיינים חברתיים-כלכליים גבוהים משמעותית בהשוואה לתושבים הותיקים: בניגוד לצפוי לא רק עוזבי השכונות חזקים מן הותיקים, גם הנכנסים אליהם הינם חזקים יחסית, כמעט כמו העוזבים. המחברים מציינים כימצא זה סותר ידע מקובל בדבר ברירה שלילית לפיו החזקים צפויים לעזוב שכונות מצוקה ובמקומות צפויים להיכנס תושבים חלשים. הם משערים שהשכונות משמשות כתחנת מעבר לצעירים שהינם חזקים יחסית לתושביהן הקבועים. עוד נמצא

¹ ותיק הוא מי שגר בשכונה חמיש שנים לפחות. מהגר הוא מי שגר בה פחות מחמש שנים או עזב אותה בחמש השנים האחרונות. ותיקים ומהגרים זוהו על סמך השאלה במפקד 1983 לגבי מקום מגוריים לפני חמיש שנים, ככלומר ב-1978-1979. המחקר מתיחס לשכונות מצוקה רק בעיר הגדוות והבינוניות ואינו כולל עיירות פיתוח.

כפי רמת ההשכלה וההכנסה של התושבים הtotikim בשכונה משפיעה באופן חיובי על המעמד החברתי-כלכלי של הנוכנסים אליה.

כדי לבחון את ההשערה שחלק מהגורמים המשפיעים על מעבר מקום מגורים נוגע לאיכות מערכת החינוך, בדקנו קרכובר ושרר (2003) את חשיבות איכות בית הספר היהודי כגורם להחלפת מקום מגורים בתוך העיר. זאת באמצעות שאלונים שהועברו ל-230 משקי בית עם ילדים, אשר עברו דירה בתוך באר-שבע בשנים 1995-1999. נמצא כי בקרב כלל הנשאלים, אפלו אלו עם ילדים קטנים (12-5), המ עבר הונע בעיקר על-ידי הרצון לשפר את איכות הדירות ואילו איכות בית הספר הייתה שיקול שולי בלבד. לא נרשם הבדל מובהק בין משקי בית ממוקד חברתי-כלכלי לבין משקי בית מבחן החשיבות שהם מייחדים לאיכות השכונה. יצוין כי המחבר לא הבין בין עוברים בתוך השכונה ומישuber בין שכונות, אף כי מי שעובר בתוך השכונה לרוב אינו מחליף ביתו. זאת ועוד, המחברים בדקנו מעברים בתוך באר-שבע וייתכן כי משקי בית שאיכות בית-הספר חשובה להם במיוחד עזבו את העיר ממשום שסבירו כי אין הבדל משמעותי בין בתיה-הספר בתוכה.

3. טיפוסי היישובים ומאפייניהם

סיווגנו את כל היישובים המופיעים במדגם למספר טיפוסים.² הגדרת הטיפוסים מבוססת על שימוש של כמה מדדים המתארים את אופי היישוב ואשר הפרטים עשויים להביא בחשבון בעת בחירת מקום המגורים: ראשית הגדרנו את המטרופולינים המובהקים ירושלים, תל אביב, גוש דן למעט תל אביב, חיפה והקריות³. את שאר היישובים סיווגנו בהתאם לגודל היישוב ב-1995, המרחק מהמטרופולין הקרוב, ורמת ההכנסה הממוצעת ביישוב ב-1995. הבנו בחשבונו גם מאפיינים ייחודיים – קיבוצים ויישובים חרדיים. החיתוך של כמה מדדים יוצר מספר רב של טיפוסים. ריבוי זה מסרב לאת הצגות הנתונים אך חשיבותו בכך שהוא מבטא את העובדה שבבחירה אופי מקום המגורים היא החלטה מורכבת הכרוכה בהכרעה בין מספר רב יחסית של חלופות ובהפעלת מגוון שיקולים. זאת ועוד, ההבחנה בין טיפוסי היישובים משקפת את ההבדלים החשובים הקיימים ביניהם, בעוד שניתוח לפי אזורים גאוגרפיים מותעלם ממחשנות הניכרת בין היישובים בתוך כל אזור.

טיפוסי היישובים שהגדכנו וכמה מאפייניהם לגבי כל טיפוס מפורטים בלוח 1. להבדיל מנתוני ההגירה הפנימית שהמשיך, המאפיינים בלוח זה עובדו מתוך הקבצים המלאים של מפקדי האוכלוסין והדירות ומתייחסים לכל האוכלוסייה ביישוב. לפיכך הנתונים ל-1995 כוללים גם את העלייה של שנות התשעים. הרמה החברתית כלכלית מתוארת על ידי ההשכלה וכן על ידי ההכנסה הממוצעת בכל קבוצת יישובים יחסית להכנסה הממוצעת של כלל האוכלוסייה היהודית בארץ בכל אחת משתי השנים.⁴ מספר היישובים הנכללים בכל טיפוס ושמות הגدولים שבהם (מעל 2,000 נפש) מפורטים בלוח ני-1 שבנספח. לוח 1 מציג נתונים גם לגבי טיפוסי יישובים שלא נתייחס אליהם בהמשך (כגון קיבוצים ויישובים חרדיים) בגלגול מאפייניהם הייחודיים או בעיות בנסיבות לביהם.

² העבודה עוסקת באוכלוסייה היהודית ולפיכך נתיחס ליישובים יהודים וזרים, אך לא ליישובי מיעוטים. הסיווג לטיפוסים בעבודה זו שונה מהגדרת "צורת יישוב" של הלמ"ס, המבוססת בעיקר על גודלו של היישוב.

³ הפרדנו בין תל אביב שאר גוש דן בשל המאפיינים הייחודיים של עיר זו. ביטוי ליחודה ניתן לראות בהבדלים ביןו לבין שאר גוש דן בהרכבת הגילאים וכן בחלוקת מאפייני ההגירה. לא כללו את בני ברק בגוש דן, אלא בקבוצת היישובים החרדיים.

⁴ אנו מתייחסים להכנסה היחסית בכל יישוב ולא למדד החברתי-כלכלי של הלמ"ס וזאת מכמה טעמים: המدد של הלמ"ס קיים עבור 1995 אך לא עבור 1983; המدد מחושב רק עבור יישובים גדולים יחסית ואילו אנו מעוניינים בנתון המתייחס גם ליישובים קטנים; לגבי היישובים שעבורם ממד הלמ"ס קיים, דרגומם לפי ההכנסה היחסית ב-1995 זהה כמעט לגמרי לדרגום לפי הממד החברתי-כלכלי.

לוח 1: היישומים היהודיים- מאפיינים והתפתחות על פני זמן, לפי טיפוס¹

השינוי 1995 לעומת 1983					השינוי בין 1995 ל-1983					השינוי בין 1983 ל-1995					מטרופולינים	
הכנסה ³	יחסית ²	השכרה ²	הכנסה ³	יחסית ²	השכרה ²	הכנסה ³	יחסית ²	השכרה ²	הכנסה ³	יחסית ²	השכרה ²	הכנסה ³	יחסית ²	השכרה ²		
0.10	0.9	0.9	1.6	36.1	1.07	12.4	9.6	33.6	417.0	0.97	11.5	8.7	32.0	306.3	ירושלים	101
0.04	1.2	-0.3	-2.5	5.8	1.09	11.8	19.1	17.4	348.2	1.05	10.6	19.4	19.9	329.2	ת"א	102
-0.02	0.9	3.4	-6.3	19.2	1.08	11.8	13.3	22.7	799.5	1.09	10.9	9.9	29.0	670.6	גוש דן	103
-0.04	0.9	3.8	-6.4	16.1	1.01	11.5	14.3	22.8	405.1	1.05	10.5	10.5	29.2	348.8	חיפה-קריות	104
															עירם	
-0.06	1.3	2.7	-4.1	48.4	0.87	11.1	11.3	27.5	560.1	0.93	9.8	8.6	31.5	377.5	גדלות-רחוקות	200
															בינויות-קרובות	
0.10	1.3	1.9	-6.2	31.5	1.22	12.0	9.3	26.2	430.3	1.12	10.7	7.4	32.4	327.2	הכנסה גבוהה	301
0.00	1.9	1.6	-2.9	38.0	0.83	10.7	9.4	29.1	266.1	0.84	8.8	7.9	32.0	192.8	הכנסה נמוכה	302
															פרבריים (קטנים-קרובים)	
0.24	0.8	-0.2	-2.8	110.1	1.37	13.1	6.5	33.0	223.6	1.13	12.3	6.7	35.7	106.4	הכנסה גבוהה	401
-0.03	1.3	0.2	-2.0	75.9	0.85	12.7	4.0	38.3	197.2	0.88	11.5	3.7	40.2	112.1	הכנסה נמוכה	402
															אחר	
-0.06	1.6	3.0	-4.6	49.2	0.78	10.8	8.2	31.6	452.3	0.83	9.3	5.2	36.2	303.2	ע. פיתוח רחוקות	500
0.05	0.9	1.2	-3.1	53.0	0.90	11.6	5.1	35.0	177.7	0.84	10.8	3.9	38.0	116.2	קטנים-רחוקים	600
0.00		-0.7	1.6	44.8	0.87		3.8	51.3	148.9	0.88		4.5	49.7	102.8	חרדים ⁴	700
-	0.5	2.4	-1.6	0.5	-	12.7	9.5	28.8	118.1	-	12.2	7.1	30.4	117.5	קיבוצים	800
-0.04	1.1	2.7	-5.1	21.2	0.81	11.1	9.3	28.0	60.1	0.85	10.0	6.5	33.1	49.6	קטנים-קרובים	900
-	1.1	1.4	-2.9	33.1	1.00	11.7	11.3	27.5	4,604.1	1.00	10.5	9.8	30.4	3,460.2	סה"כ	

ג. כל הנתונם (למעט סך אוכלוסייה) הם ממוצע פשט של נתוני היישובים בקובוצה המתאימה, אלא שכלל במספר התושבים במושב. סך האוכלוסייה ביישולים כולל יהודים בלבד, אך ביתר הערים המעורבות כולל גם לא-יהודים. מפאייני האוכלוסייה בכל היישובים מותן רקცיטים המלאים של מקדי האוכלוסין והזיוור 1983 ו-1995.

ט' של בני 15 ומעלה

ההכנסה הכוללת של משק הבית בקבוצת היישובים יחסית לממוצע הארץ.

4. הscalalg biyishuvim ha'chareidim ayin me'afshar shel hanotnim bi'no shni' ha'mekpidim.

הሎח מצבע על הבדלים חשובים במאפייני היישובים ועל שינויים לא-סימטריים במאפיינים אלה לאורך התקופה (1983-1995). אשר למאפייני היישובים, נשים לב כי למרות שהבחנה בין הטיפוסים התבשלה רק על גודל היישוב, המרחק ממטרופולין והחכנה הרויה בהבדלים בין הטיפוסים מटבאים גם בהשכלה הממוצעת ובחרכם הגילאים של האוכלוסייה. כך למשל, בולטים שיעורם הנמוך של הילדים ושיעורם הגבוה של הקשיים במטרופולינים (למעט ירושלים), ורמת ההשכלה הגבוהה בפרברים המבוססים.

אשר לשינויים הלא-סימטריים במאפייני היישובים לאורך התקופה, ניתן לחלקים לשני סוגים: שינויים הקשורים במידה רבה להגירה פנימית וכאלה הקשורים בעיקר לגיל העלייה בתחילת שנות התשעים. ראשית נDIGISH שתי תופעות העולות מLOW 1, שאוותן, כפי שנראה בהמשך, ניתן לקשור לתהליכי הגירה פנימית של האוכלוסייה הותיקה בארץ:

(א) **החלשות המטרופולינים**: גוש דן ומטרופולין חיפה עברו במהלך התקופה תהליכי מאד דומה של "החלשות": קצב נמוך יחסית של גידול אוכלוסייה, עלייה מהירה במשקל הקשיים, ירידת מהירה במשקל הילדים ועלייה ב"איכות" האוכלוסייה – ההשכלה הממוצעת שם עלתה בקצב איטי מה ממוצע הארץ ובהחכנה ירידת יחסית לממוצע הארץ. ירושלים עברה תהליכי דומה מבחינה רמת ההשכלה אך לא מבחינת ההחכנה.⁵ ירושלים גם לא עברה תהליכי דומה של הזדמנות ואוכלוסייתה גדלה במחירות, כנראה, בין היתר, בגלל השיעור הגבוה של חרדים בה. לעומתה, נתוני הלוח מורים כי אף שאוכלוסיית תל אביב גדולה בקצב איטי במיוחד, שאר התהליכיים בה היו שונים מאשר גוש דן ובאזור חיפה: רמת ההשכלה עלה מאוד, ההחכנה היחסית עלה, ותהליכי החזקנות היה מתון במיוחד. עם זאת, ככלוואר בהמשך, בכל הנוגע למשפחות בשלב גידול ילדים – תהליכי החגירה בתל אביב דומים לאלה שבשאר המטרופולינים. ההבדל הקשור כנראה במידה רבה להיותה מוקד משיכה לצעירים משבילים (העוזבים אותה בהמשך).

(ב) **הפרבר**: התפתחותם המואצת של יישובים בינוניים או קטנים בעלי הכנסה גבוהה, המציגים בקרבת המטרופולינים. הדבר בולט במיוחד בפרברים המבוססים הקטנים (עד 20 אלף איש – טיפוס 401): מספר היישובים גדול (ЛОח נ-1)⁶ ואוכלוסייתם הוכפלה במהלך התקופה. האוכלוסייה גדולה, אם כי בשיעור מתון יותר, גם בערים הבינוניות הקרובות לעלות הכנסה גבוהה (טיפוס 301).⁷ גידול האוכלוסייה בשתי קבוצות אלה מרשימים במיוחד בהקשר של הגירה פנימית, משום שהוא מבוסס על משיכת אוכלוסיות חזקות מן הערים הותיקות, ומשום, שבניגוד ליישובים אחרים (כגון טיפוס 200 או עיירות הפטוח – טיפוס 500), הוא אינו נובע מקליטת עלייה בהיקף ממשמעותי. הגידול המהיר באוכלוסיות היישובים הללו נובע גם מכשדבר במשפחות עם ילדים, בפרט בשלב של הרחבת המשפחה. בנוסף לגידול האוכלוסייה נרשמה בפרברים העלייה המהירה ביותר בהחכנה היחסית. יישובים אלה היו בעלי הכנסה גבוהה ביותר כבר בשנת 1983, כך שהעליה בהחכנתם היחסית משקפת גידול בא-השוון הבין-יישובית בארץ. זהה אחת ההשלכות החשובות של תהליכי הפרבר והיא תידון בהמשך העבודה. תהליכי דומה של גידול מואץ באוכלוסייה ובהחכנה היחסית נרשם גם בקבוצת היישובים הקטנים המרווחים (טיפוס 600). התפתחותם

⁵ חלק מהירידה היחסית בהשכלה בירושלים נובע משינוי הגדירה של השכלה החרדים במפקד, שגרם להקטנה במספר שנות הלימוד שנזקפו עבורה לעומת 1983.

⁶ הגידול הנזכר במספר היישובים הפרבריים-קהילתיים מבטא הן תהליכי פרבר והן מדיניות ממשלתית דוגמת התחנכוויות והמצפים בגליל. רבים מהיישובים הללו סווו כ"קיבוצים למטרופולין" – ביטוי לכך שרבות מהתחנכוויות הן במרקם יוממות דן או ירושלים ורבים מהמצפים בגלילם במרקם יוממות מחיפה.

⁷ בטיפוס 401 נכללים גם יישובים מעבר לקו הירוק. ניתן לטעון כי התחנכוויות התחנכוויות גידלה האוכלוסייה בטיפוס "רגיל" אלא מדיניות ממשלתית המונעת משיקולים אחרים. יצוין כי גם ללא התחנכוויות גידלה האוכלוסייה בטיפוס 401 ב-66 אחוזים. סוגיות התייחסות להתחנכוויות לצורך ניתוח תהליכי הפרבר נזונה בהמשך.

של יישובים אלה נזונה בחלוקת מתהליכיים הדומים לפרבר – מעבר של אוכלוסיות חזקות מיישובים גדולים וותיקים ליישובים קהילתיים – קטנים הומוגניים וمبוססים. בטיפוס 600 נכללים גם יישובי הלוויין המבוססים שקבעו סביבה באר שבע, אוטם לא הגדרנו כפרברים (משום שלא הגדרנו את באר שבע כמטרופולין). התפתחות היישובים בטיפוס זה תידוע בהמשך גם בקשר להחלשות עיריות הפיתוח.

שתי תופעות בלוח 1 הקשורות לגל העלייה של ראשית שנות התשעים: (א) הגידול המואץ באוכלוסיית הערים הגדלות-מרוחקות (טיפוס 200) ובאוכלוסיות עיריות הפיתוח המרוחקות מן המרכז (טיפוס 500) משקף את המספר הגדל של עולים שנקלטו שם בתקופה זו. (ב), כמו קבוצות יישובים (טיפוסים 200, 302, 500) בולט הניגוד בין העלייה בהשכלה הממוצעת לבין הירידה (או הקפاؤן) בהכנסה היחסית במהלך התקופה. הדבר נובע מריבוי העולים שהגיעו ליישובים אלה, אשר היו בעלי השכלה גבוהה אך הכנסתם בשנים הראשונות בארץ הייתה נמוכה.

שתי התופעות הללו ממחישות את החשיבות שבהתמקדות בהגירה הפנימית של האוכלוסייה הותיקה בניוכי העולמים. הדבר נכון במיוחד לגבי עיריות הפיתוח, שכן כפי שנראה בהמשך, הנתונים המצורפים בלוח 1, המצביעים על גידול באוכלוסייה ובהשכלה, נובעים במידה רבה מהגעת העולים, ומסתירים התפתחות היפה ובעייתית מאוד מבחינת האוכלוסייה הותיקה של עיריות אלו – עזיבה משמעותית, במיוחד של האוכלוסיות החזקות.

כאמור, עבודה זו מתמקדת בהגירה הפנימית של משפחות. לוח 1 המתאר את כלל האוכלוסייה ביישובים עשוי את התמונה לגבי מאפייני המשפחות בהם. לוח 2 מציג את מאפייני אותם טיפוסי יישובים בהסתמך על נתוני המשפחות (היהודים) בשלב גידול הילדים בלבד. הגדרנו משקי בית אלה כזוגות נשואים באותו האישה (בשנת המפקד) בגילאי 25-55. הגזרה זו מתאימה במיוחד לנושא העבודה ולמצומט טווח הגילאים יש יתרון נספֶּה: השוואה בין יישובים מבחינת התפתחות מאפייני ההשכלה וההכנסה לאורך זמן בהסתמך על כלל האוכלוסייה עלולה ליצור הטיוות, למשל בגל הבדלים בשיעור הזקנים באוכלוסייה, שהשכלתם והכנסתם נמוכות במעט משל הדורות הצעיריים יותר. השוואה המתמקדת בקבוצת גיל צקרה יותר מקטינה הטיוות אלה.

לוח 2 מעלה ממצאים דומים אלה של לוח 1, שהתייחס לכל האוכלוסייה: גם כאשר מגבלים את ניתוח המשפחות בשלב גידול הילדים ניתן להציג בבירור על החלשות המטרופולינים של גוש דן וחיפה מבחינת קצב גידול מספר משקי הבית והתפתחות ההשכלה וההכנסה היחסית, הגידול המואץ של הפרברים המבוססים והעליה בהכנסתם היחסית, וכן הגידול המואץ באוכלוסיית היישובים שקבעו עלייה תוך ניגוד בין הגידול בהשכלה לבין הקפاؤן או הירידה בהכנסתם היחסית.

למרות הדמיון העקרוני בתוצאות, ההבדלים הcompanions בין שני הלוחות ממחישים כי עצמות "החלשות" המטרופולינים מקבלת ביטוי חלקי בלבד בנוטני סך האוכלוסייה. לוח 1 הראה כי אוכלוסיית תל אביב דלה במהלך התקופה אם כי בקצב מתון מאוד. לוח 2 מלמד על תחילה חריף יותר: בתל אביב, בניגוד למטרופולינים האחרים, נשמרת אמונה (ואף עולה) אינטנסיבית היחסית (השכלה, הכנסה) של המשפחות הגרות בה, אך תוך ירידת ניכרת במספר: מספר המשפחות בשלב גידול הילדים ירד ש-15 אחוזים. גם בחיפה מספר המשפחות ירד ובגוש דן הוא גדול בקצב איטי מאוד בהשוואה לשאר הארץ. בעוד שסך האוכלוסייה בירושלים גדל במידה לשיעור הארץ כמעט פי שלושה במשך שנים רבות בהן גודל בקצב משוער זה. הפער בין הגידול בסך האוכלוסייה ובמספר המשפחות בירושלים קשור כנראה לשיעור הילודה הגבוה בקרב החרדים. הממצאים לגבי התפתחות ההשכלה וההכנסה במטרופולינים דומים בשני הלוחות.

לוח 2 : טיפוסי היישובים - מאפייני משקי הבית בשלב גידול הילדים¹

השינוי במאפיינים 1995 לעומת 1983 לעומת 1983			המאפיינים ב-1995			המאפיינים ב-1983				
הכנסה ³ יחסית ³ (מדד)	השכרה ² (שנים)	משקי בית (אחוו)	הכנסה ³ יחסית ³ (מדד)	השכרה ² (שנים)	משקי בית (אלפים)	הכנסה ³ יחסית ³ (מדד)	השכרה ² (שנים)	משקי בית (אלפים)		
מטרופולינים										
-0.1	0.8	10.0	0.95	13.3	47.1	1.01	12.5	42.9	ירושלים	101
0.2	1.8	-14.8	1.18	12.9	35.7	0.97	11.1	41.9	ת'א	102
0.0	1.3	3.1	1.11	12.7	114.7	1.09	11.5	111.3	גוש דן	103
-0.1	1.2	-4.9	1.02	12.4	50.6	1.10	11.3	53.3	חיפה-קריות	104
ערים										
-0.1	1.7	32.9	0.85	11.9	74.8	0.92	10.3	56.3	גדרות-רחוקות	200
ביןוניות-קרובות										
0.1	1.6	22.1	1.30	13.2	66.6	1.15	11.6	54.6	הכנסה גבוהה	301
0.0	2.6	36.0	0.81	11.6	33.9	0.80	8.96	24.9	הכנסה נמוכה	302
פרברים (קטנים-קרובים)										
0.4	1.1	124.2	1.41	14.1	37.0	1.05	13.0	16.5	הכנסה גבוהה	401
-0.1	1.5	93.6	0.79	13.4	28.8	0.94	11.8	14.9	הכנסה נמוכה	402
אחר										
-0.1	2.1	39.3	0.73	11.6	60.2	0.87	9.5	43.2	עירות פיתוח	500
0.2	1.9	53.3	0.89	12.4	26.1	0.67	10.5	17.1	קטנים רחוקים	600
-0.2		5.9	0.52		13.7	0.68		13.0	חרדים	700
	0.6	-3.5		13.7	17.0		13.1	17.6	קיבוצים	800
0.2	2.2	18.2	0.85	12.2	8.4	0.66	10.0	7.1	קטנים קרובים	900
	1.5	19.5		12.6	614.7		11.2	514.4	סה"כ	

1. הנתונים מתויחסים רק לוגנות יהודים נשאים, בהם האישה בגילאי 25-55. הנתונים (למעט מס' משקי בית) הם ממוצע פשוט של נתוני היישובים בקבוצה המותאמת. עובד מトוך הקבוצות המלאים של מפקדי האוכלוסין והධיר 1983 ו-1995.

2. מספר שנות הלימוד הממוצע של בני הזוג (ואש משק הבית ובן זוג).

3. הכנסה הכוללת של משק הבית בקבוצת היישובים יחסית לממוצע הארצי.

ההשוואה בין שני הלוחות מדגישה את חשיבות התתמקדות במשקי הבית המשפחתיים בהמשך הדיון. התתמקדות זו מחדדת תהליכי משמעותיים, הבאים לידי ביטוי בהחלטות ההגירה של המשפחות, ואשר עוצמתם נבלעת במידה מסוימת בנתוני כלל האוכלוסייה.

4. בסיס הנתונים: פרטיים, משפחות ויישובים

הנitoroch של מאפייני היישובים, han bihis l'kall ha'oculosia b'hem v'hon bihis l'mishpachot, h'tbesset ul ntoni k'l achd m'mahfekdim (1983 v-1995) b'nfrd. Aolim hakvutzim ha'nfrdim aimim yekolim l'shemesh l'natotoh hagirah. Cdi lebhazon at hagirah yis' leburot um kovatz ha'mashlev at shni ha'mafekdim ul manat leukob achro otton mishpachot b'mehalch hakopoha. Camo cn nohoz zihoy m'du'iyik shel yishuv ha'mgorim shel mishpacha b'k'l achot mahshnim, nton anash ha'lm'yis ha'umida b'miyad le'rashutano. Benosaf n'drshnu le'ibud zahir shel kovatz ha'moshelul ul manat lozot at sog mishpachot sh'eratzonu le'chkor.

4.A. בסיס הנתונים

يיחודה של בסיס הנתונים בעבודה זו בכך שהוא כולל מידע רב הן על מספר גדול של פרטיים והן על יישוב המגורים המדוקדק של כל אחד מהם בשתי נקודות זמן. זאת באמצעות שילוב קובצי נתונים על פרטיים ועל יישובים בשנים 1983 ו-1995.

נתוני הפרטים נלקחו מתוך הקובץ המשולב של מפקדי האוכלוסין והדירות 1983 ו-1995. המפקד כולל שני חלקים. "חלק א'" ממלא ע"י כלל משקי הבית, ומספר מידע מוגבל על בני משק הבית. חמישית משקי הבית בכל מפקד מלאים את השאלון המורחב ("חלק ב"). הקובץ המשולב כולל את אותם פרטיים שעבורם מולא השאלון המורחב הן ב-1983 והן ב-1995, כולל כ-3.6 אחוזים מן האוכלוסייה.⁸ הקובץ מכיל אפוא מידע מפורט על הפרטים הללו בכל אחת משתי השנים האמורות: נתונים על ההכנסה ורמת החיים, מקום המגורים, החשכה, התעסוקה, המצב המשפחתי ומאפיינים דמוגרפיים נוספים. מקום המגורים הוא המקום הפיזי שבו נפקד משק הבית, ולא כתובות הרשותה במשרד הפנים. לפיכך אין נתונים הטיה הנגרמת מביעית עדכון כתובות משרד הפנים.

קובץ היישובים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה צירפה עבורנו מספר נתונים על כל אחד מהיישובים. אלה כוללים את מיקום היישוב (המחוז, הנפה, נקודת הצוון המרכזית של היישוב), מספר תושביו (ב-1983 ו-ב-1995), מעמדו המוניציפלי, שנת הקמה וכדומה. נתונים הללו צורפו יעודיים מיוחדים מתוך המפקד לגבי מאפיינים נוספים של כל יישוב בשתי השנים: החשכה, השכר והחכנסה המומוצעים ביישוב, התפלגות הגילאים בו, ושיעור האבטלה. השימוש נתונים המפקד ליצור מאפיינים אלה מאפשר לחשב אותם גם עבור יישובים קטנים מאוד.⁹ זאת בניגוד למידדים אחרים, כגון הדרג החברתי-כלכלי של היישובים, שאותו הלמ"ס מפרט רק לגבי יישובים גדולים יחסית. קובץ היישובים שמש גם לבניית לוחות 1 ו-2.

4.B. עיבוד הנתונים

קובץ הנתונים הגלמי מכיל 120,936 תצפיות ברמת הפרט. מעצם הגדרתו כקובץ המשולב, נכללים בו רק פרטיים שנדרגו הן ב-1983 והן ב-1995. לפיכך הוא אינו כולל ילדים שנולדו לאחר 1983, אנשים שנפטרו לפני 1995, מי שעזבו הארץ לפני 1995, ועלים חדשים שהגיעו לאחר 1983. בפרט אין הקובץ כולל את העליה של ראשית שנות התשעים. לכך חשיבות רבה, שכן סביר שהשיקולים בבחירה מקום המגורים ובהחלפתו בשנים הראשונות להשתקעות בארץ שונים מאשר אצל האוכלוסייה הותיקה, שבה עוסקת בעבודה זו.

השפטנו תצפיות בהתאם למטרות המחקר: העבודה עוסקת בהגירה פנימית של יהודים בלבד ולכך השמטנו את הלא-יהודים (כ-18 אחוזים מהמדגם). השפטנו כל מי שהיה בן 18 או פחות ב-1995 (כי לא ניתן לומר שקיבל החלטה עצמאית במהלך תקופה המחקר 1983-95), וכן פרטיים המתגוררים במוסדות (מרכז קליטה, בתיה-סהר, פנימיות, מוסדות סיועדים). השפטנו כל מי שגר בקיבוץ לפחות באתה מהשנים

⁸ בכלל מפקד מילאו 20 אחוזים ממשקי הבית את השאלון המורחב ולפיכך הקובץ המשולב אמרור לכלול 4 אחוזים ממשקי הבית ב-1983. 10 אחוזים ממשקי הבית שנפקדו ב-1983 לא נמצא ב-1995 (בגלל תמותה, עזיבת הארץ וכו') ולכן הקובץ המשולב כולל רק 3.6 אחוזים ממשקי הבית.

⁹ במקרה מסוים מדובר בישובים קטנים כך שאין משמעות ליצירת מאפיינים יישוביים עבורם. יישובים אלה הושםתו בעת חישוב המאפיינים של קבוצות היישובים (להלן - טיפוסים).

1983 ו-1995. זאת מושם שלגבי הקיבוצים אין לנו נתונים אמינים על הכנסת היישוב ועל הכנסת משק הבית וכן מושם שהחלה לעבור לקיבוץ או לעזוב אותו שונה מהחלה לגבי יישובים אחרים בגל המאפיינים הייחודיים של קיבוץ.¹⁰ בנוסף השטנו תכיפות שהנתנו לגביון הם בלתי סבירים.¹¹ לאחר ניכויים אלה נותרו במדגם 81,517 פרטים.

יחידת הפקידה הבסיסית במפקדים היא משק הבית. לפי הגדרת המפקד, משק הבית כוללת את כל האנשים הגרים בדירה אחת ושם תקציב הוצאות מסווג למזון. משום כך, ההגדרה של משק הבית רחבה יותר מהഗדרה של משפחה, ועשוי לכלוג גם אנשים שאין בהם קירבה משפחתית. התכיפות בקובץ הנתונים הם ברמת הפרט, ככלור כל אחד מבני משק הבית אשר נפקד, יופיע כתכיפות נפרדת. הקובץ המשולב כולל גם מספר סיורים המזהה כל משק בית: לפיכך ניתן לדעת האם מדובר באותו משק בית בשתי השנים וכן ניתן להזיהות את כל הפרטים השبيחים לאותו משק. בקובץ המשולב יופיעו רק פרטים אשר השתיכו חן למשקי בית שנפקדו ב-1983 והן למשקי בית שנפקדו ב-1995. יתרון כMOVן שפרט השטייך למשק בית אחד ב-1983 ולמשק בית אחר ב-1995. למשל,ILD שהתגורר אצל הוריו ב-1983 אך גור במשק בית נפרד ב-1995, או בני זוג שהגורו יחדיו ב-1983 אך גרו בנפרד ב-1995. קיימים מקרים בהם רק חלק מחברי משק הבית נכללים בקובץ המשולב: למשל זוג שהתחתן לאחר 1983, הבעל נפקד חן ב-1983 והן ב-1995, האשה נפקדה רק ב-1995. הבעל יופיע כתכיפות בקובץ המשולב ולפיכך גם משק הבית המשותף שלהם יופיע, אולם האישה לא תופיע כתכיפות נפרדת.

4.g. יחידת החקירה - משקי בית משפחתיים

בעבודה זו נבחן את מאפייני החירה של משפחות מתמיינות בלבד. גדריר משפחה מתמידה (להלן "משפחה") כראש משק בית ובrobat זוגו שהשתיכו למשק בית מסווג ב-1983, וגם ב-1995 השתייכו לאותו משק בית והוגדרו כראש משק בית ובן זוגו. הגדרה זו אינה מבוססת על המצב המשפטי, ככלור אין מדובר בהכרח רק בזוגות נשואים.¹² ככל שני בני זוג נתיחס להלן כל תכיפות אחת למורות שבקובץ הגולמיים מופיעים כתכיפות נפרדות. לרשותנו 17,199 תכיפות של משפחות מסווג זה. נציג שמספר זה של תכיפות משק בפועל מספר גדול בהרבה של פרטים הן מושם שכלתכיפות מייצגת את שני בני הזוג והן מושם שלרבות מן המשפחות הללו יש ילדים הרים עמן.

לקבוצה זו מספר יתרונות לצורכי בינהה של דפוסי הגירה: א) יחידת החקירה שבה אנו מתעניינים היא זו היכולה לקבל החלטות אוטונומיות לגבי יישוב המגורים שלה, וכאשר סביר להניח שהחלה אכן מתיחסת לבחירת יישוב המגורים ולא לשיקול מכירע אחר. דרישת זו פוסלת למשל ילדים בגדירים הרים עם הורייהם או קשישים הרים עם ילדים אשר סביר להניח כי החלטה העיקרית עבורה היא גור אצל ההורים/ילדים ולא דווקא בחירת יישוב המגורים. עם זאת, אין להטעם מהאפשרות (המהווה כנראה תפעה נפוצה בארץ) שזוגות נושאים בוחרים לגור בקרבת הורי אחד מבני הזוג. איןנו יכולים לבדוק זאת בתנאים שלרשוטנו. ב) ניתן להגיד חד-ערכית את יישוב המגורים של הזוג ב-1983 וב-1995 ולהתיחס

¹⁰ השטנו 17 משפחות בקיבוצים שהן 4 אחוזים ממדגם המשפחות שאנו חוקרם.

¹¹ כך למשל הושמו פרטים שהוגדרו כאבו או אמו של ראש משק הבית אך גלים פחות מ-30. כמו כן, במקרים שבהם דוח יותר מרראש משק בית אחד ובנוסף לכך גם בן זוג של ראש משק הבית השטנו את כל הפרטים השبيחים לוותו משק בית. לעומת זאת, במקרים בהם דוח על שני ראשי משק בית, ללא בן זוג, או להיפך, לא השטנו את התכיפות, בהנחה שזו בעיה לא מהותית בדיות.

¹² ככלנו בהגדרה גם זוגות שגורו אצל ההורים של אחד מבני הזוג ב-1983 אך ב-1995 כבר גור בבית משליהם. אנו מתייחסים אליהם כמשק בית נפרד כבר ב-1983, למורות שאינם מוגדרים כך במפקד. לעומת זאת, השטנו זוגות מבוגרים שב-1983 גרו בלבד אך אחד מילדייהם. זאת בהנחה שהמקרה המקרים ב-1995 הוא החלטה להתגורר אצל הילדים ולא בחירת יישוב המגורים.

להחלטת הגירה של שני בני הזוג כהחלטה משותפת של משק הבית (בניגוד למצוות אצל זוגות שהתחתנו לאחר 1983 או התגرسו לפני 1995). נ/ החלטות הגירה של משפחות בשלב גידול הילדים מעניות במיוחד לצורך מדיניות, ולניתוח כוח המשיכה או הדחיה של יישובים שונים.

בעבודה זו לא נבחן את הגירה של קבוצות אוכלוסייה אחרות, חוץ מן המשפחות האמורות. בפרט, לא ננתח את הגירה של זוגות שהתחתנו לאחר 1983 למרות ששיעורי הגירה של זוגות צעירים גבוהים והתנהוגותם מעניות במיוחד – לחטונה מתלווה החלטה משמעותית של משק הבית החדש לגבי יישוב מגוריו למשך תקופה ארוכה. נספח נ-2 מတיר את בעיות הנ吐נים המונעות בחינה שיטית של קבוצה זו וכן מסביר את השיקולים שלא לנתח את הגירה של קבוצות אוכלוסייה נוספת. לוח נ-2 שבנספח מציג את מספר הפרטים בדגמים השיכים לכל אחת מן הקבוצות.

5. הגירה פנימית

5.א. הגירה פנימית - הגדרה

אנו מזוהים הגירה פנימית כמצב שבו יישוב המגורים של משק הבית ב-1995 שונה מזה שב-1983. בכל נקודת זמן יכול משק הבית להחליט על אחת משלוש אפשרויות: להמשיך לגור באותו בית, לעבור לבית אחר באותו יישוב, או לעבור ליישוב אחר. מחקר זה עוסק רק בחילתה להשאר באותו יישוב לעומת ההחלטה לעבור יישוב כלומר איננו עוסקים במקומות בתוך היישוב עצמו.¹³ ידוע לנו יישוב המגורים רק בשתי השנים האמורות – איןנו יודעים באיזו שנה בדיקת התרחש המעבר,¹⁴ ואיננו יכולים לבחון את כל המעברים שאולי התרחשו במהלך תקופה. יתכן שמדובר במקרה הבית עבר יישוב בתקופה זו יותר מפעם אחת. להסתכלות על שתי שנות הקצה בלבד יש חסרונות ברורים. עם זאת, יתרונה בכך שהיא בוחנת למעשה את החלטות הטוויה הארוך. סביר להניח שהחלטות אלה יש משקל רב יותר למאפייני היישוב הנקראים מושך המשפחאות של משק הבית והן של היישובים, ואילו חשיבותם של גורמים זמינים המשפיעים על מעברים קצרי-טווח פחותה.

מאפייני המדגמים וההגדרה האמורה של הגירה פנימית מורים כי אנו חוקרים "אוכלוסייה קבועה" – אותן משקי בית ב-1983 וב-1995. בכך אנו נמנעים מהטיות הנובעת משינויים בהרכב המדגם עקב גירושה או תוספת של משקי בית בין השנים. כל התוצאות שנתאר משקפות איפוא אך ורק החלטות הגירה ולא שינויים אחרים כגון יצירת משקי בית חדשים, גירושים, תנמותה, ירידת מהארץ ועליה.

5.ב. היקף ההגירה

מבין המשפחות, 17 אחוזים התגورو ב-1995 ביישוב שונה מזה שבו הם גרו ב-1983. כמוסבר, זהו אומדן חסר להיקף הכלול של הגירה הפנימית מסוים שהוא מתייחס לשנות הקצה בלבד. בשלב זה של חייו הזוג הנטיה לעبور יישוב מגורים היא חלה יחסית: לשם השוואה, בקרב הזוגות הצעירים שהתחתנו בשנים

¹³ מספר מחקרים בישראל עסקו בחילפת מקום מגורים בתוך היישוב עצמו, ראה סקירת הספרות. לפי קובל הנ吐נים שלנו מעבר בתחום היישוב שכיח בהרבה מהחלפת יישוב: לפחות 37 אחוזים מהמשפחות המתמידות החליטו כתובות בתחום היישוב בין 83 ל-95 (השיעור כנראה גבוה יותר אך בעיית דיווח בקובץ אינו מאפשר לזהות את כל העוברים בתחום היישוב). שיעור זה גבוה בהרבה מאשר ערך שערו היישוב, כפי שנמצא לראות בЛОח 3.

¹⁴ הקובל מכיל נתונים חלקיים ולעתים בעייתיים לגבי יישוב המגורים 5 שנים לפני המפקד כלומר ב-1978 וב-1990.

1987-1990, 27 אחוזים עברו יישוב בין השנים 1990 ל-1995.¹⁵ בקרב רוקדים שעזבו את בית ההורים שיעור המחליפים יישוב מגורים גבוה בהרבה. לעומת זאת שיעור ההגירה הפנימית בקרב בגירים הנשארים לגור אצל הורים דומה לזו של זוגות ציביים. זהו ממצא סביר, שכן מי שנשאר בבית הורי, מקבל על עצמו את החלטות ההגירה שלהם.

לוח 3 : היקפי ההגירה הפנימית 1983-1995
(אחוז מסך התכיפות בכל שורה)

גרו באוטו יישוב ב-83 ו-95- בין 83 ל- 95	עבריו יישוב ב-83 ו-95- 17	משפחות מתמידות
	83	
יהודים		
1. ילדים שיצאו מהבית	46	54
2. רוקדים עצמאים	75	25
3. ילדים שנשארו אצל הורים	86	14

הגדלת סוגיה ("ילדים" – ראה נספח נ-2). מס' התכיפות בכל קבוצה – ראה לוח נ-2.

כאמור, עבודה זו מתמקדת בהגירה של משפחות. כל הלוחות שלහן מתיחסים ל"משפחות מתמידות" בלבד בתאור מאפייני האוכלוסייה הקיימת ביישוב, כמו גם באפיון המגיעים אליו והועזבים אותו. חשוב לציין כי מהתמקד זה נובע שהמצאים שלחן אינם מתארים תמונה כוללת של מאזן ההגירה ומאפייניה ביישובים השונים. למשל, ניתן לשינוי מסוימים סובל מעזיבה של משפחות מבוססות אותה אנו מתארים אולם במקביל הוא מושך רוקדים צעירים וمبוססים או שהוא קלט עולם רבים בשנות התשעים – תהליכיים שאיננו מתעדמים. הטיה זו עלולה לפעול לשני הצדדים – כשם שיתכן שהתמקדות במשפחות אלה מפרישה במשמעותן של חלק מההתוצאות, סביר שבמקרים אחרים היא מהוות אומדן חסר של היקף הבעה.¹⁶ סוגיות אלה נדונו גם בעת ניתוח הממצאים של לוחות 1 ו-2.

לוח 4 מפרט את שיעורי העזיבה וההגעה של משפחות בכל אחד מטיפוסי היישובים. שיעור העזיבה הוא סך הזוגות שעזבו יישובים השיכנים לטיפוס (גם אם עברו ליישוב אחר באותו טיפוס) כאחוז מסך הזוגות שהתגوروו בטיפוס המוצא ב-1983. שיעור ההגעה הוא סך הזוגות שהגינו ליישובי הטיפוס (גם אם הגיעו מישוב אחר באותו טיפוס) כאחוז מסך הזוגות בטיפוס העיר ב-1995. טיפוסים בהם שיעור העזבים גדול משיעור המגיעים סבלו מהגירה שלילית נטו. כלל העזבים במדגם הם גם כלל המגיעים כפי שניתן לראות בשורה התחתונה של הלוות.

שיעור העזיבה וההגעה בכל אחד מטיפוסים מעידים כי ההגירה הפנימית גורמת לתחלופה לא מבוטלת באוכלוסייה של היישובים אפלו בקרב המשפחות המצוויות בשלב מ))*(זר החים שבו הנטייה לשינוי יישוב המגורים נמוכה יחסית. הפער בין שיעור העזבים לשיעור המגיעים מלמד על יציאה נטו של המשפחות מכל המטרופולינים וביחד משלוש הערים הגדולות (לרובות חיפה שאינה מופיעה בנפרד בלוח). במקביל בולטים שיעורי ההגעה הגבוהים לפבררים, ביחוד הקטנים-המובססים (טיפוס 401), אך גם לפחות מובססים (טיפוס 402) וכן לישובים הקטנים המרוחקים (טיפוס 600). דבר זה משקף כאמור את תהליכי הפרבור של התקופה – שמתבצעים בעיקר על ידי משפחות העזבות את הערים הגדולות. בעיריות הפיתוח המרוחקות (טיפוס 500) רשם שיעור גבוהה של עזיבה נטו.

¹⁵ הנתון לגבי הזוגות הצעירים מבוסס על 274 זוגות שהשיבו במפקד 1995 על השאלה האם גרו באותו יישוב או בישוב אחר ב-1990. אין זהו שלשם היישוב ב-1990-1990.

¹⁶ לדוגמה: אנו מתעדמים יציאה של משפחות מבוססות מן המטרופולינים, אך איןנו מודדים כניסה של צעירים רוקדים ומשכילים אליה – ובכך אולץ מפריזים ב"החלשות" הערים; מנגד, אנו מתעדמים יציאת משפחות מבוססות מעיריות הפיתוח אך איןנו בוחנים יציאת צעירים רוקדים מהן – ובכך ממעיטים כנראה בחומרת הבעה בעיריות אלה.

לוח 4: שיעורי ההגירה ומאפייניה לפי טיפוסי היישובים¹

מגעים ²					נשאים ²		עווזבים ²					
הכנסה יחסית ⁶ לנשאים ⁶	השכלה ⁵	גיל ⁴	אחוז ³	השכלה ⁵	גיל ⁴	הכנסה יחסית ⁶ לנשאים ⁶	השכלה ⁵	גיל ⁴	אחוז ³	השכלה ⁵	גיל ⁴	
מטרופולינים												
1.02	13.0	36.8	6.1	12.1	42.1	0.98	13.6	33.4	13.2	101	ירושלים	
1.16	12.5	40.5	8.7	10.9	47.6	1.09	11.7	36.9	16.6	102	ת"א	
0.93	11.5	37.0	16.8	10.8	42.5	1.11	12.6	35.5	20.3	103	גוש דן	
0.89	12.1	36.8	13.2	11.5	43.6	0.92	12.9	36.0	17.2	104	חיפה-קריות	
ערים												
1.06	11.5	35.2	9.9	10.3	40.5	1.20	13.2	35.2	12.4	200	גדלות-רחוקות	
בינויות-קרובות												
1.06	13.3	35.9	22.0	11.6	41.0	1.07	13.4	35.6	15.9	301	הכנסה גבוהה	
1.17	11.8	33.9	11.2	9.3	39.8	1.16	11.1	34.6	15.3	302	הכנסה נמוכה	
פרברים (קטנים-קרובים)												
1.12	14.1	33.2	48.7	12.1	41.8	1.03	13.4	36.2	13.9	401	הכנסה גבוהה	
1.06	12.3	31.9	27.5	9.3	39.0	0.99	12.2	32.7	19.4	402	הכנסה נמוכה	
אחר												
0.99	11.9	34.6	9.8	10.0	38.1	1.12	11.7	33.0	17.4	500	עיירות פיתוח	
1.30	13.1	32.0	27.3	10.3	40.2	1.00	12.8	35.1	15.3	600	קטנים רחוקים	
1.05	11.3	36.5	18.0	10.2	43.4	1.26	11.9	37.9	28.5	700	חרדים	
0.95	13.0	31.5	14.8	9.8	41.6	1.01	11.7	35.7	8.3	900	קטנים קרובים	
1.07	12.6	35.3	16.7	10.8	41.9	1.07	12.6	35.3	16.7	סה"כ		

1. מספר התצפויות: 17,199 משפחות מוגדרות בכל היישובים. מוצע 14,323 משפחות נשאות באוטו יישוב-2,876 משפחות עברו

2. יישוב. הושמט מי שגר בקיבוץ לפחות במשך שנים.

3. עזוב / מגע הוא מי שעזב / הגיע לישוב השיך לטיפוס בשורה המתאמה גם אם ישוב המוצא והיעד שייכים באותו טיפוס.

4. אחוז העזובים מכל המשפחות בטיפוס המוצע ב-1983 ואחزو המגעים מכל המשפחות בטיפוס היעד ב-1995.

5. ממוצע שנות הלימוד של שני בני הזוג ב-1983.

6. הכנסה משפחתית חודשית ב-1983 של העזובים / המגעים יחסית להכנסה של הנשאים אלא שלא עברו יישוב) באותו טיפוס.

5.ג. מאפייני המהגרים

מלבד הניתוח הכלכלי של הייקף ההגירה ומאזנה בכל קבוצת יישובים, מציג לוח 4 גם את מאפייני המהגרים – העזובים והמגעים – לעומת הנשאים. כל הנתונים מתיחסים כאמור למשפחות (בני הזוג) בלבד. המהגרים צעירים, משכילים, ובדרך כלל בעלי הכנסה גבוהה יותר מאשר אלה של החליפו יישוב מגורים בהשוואה הן ליישוב המוצע והן ליישוב היעד. הממצא לפיו הנטיחה להגר גבוהה יותר בקרבת אוכלוסיות חזקות עולה בקנה אחד עם תוצאות מחקרים אחרים שהזכירו לעיל.

מאפיינים אלה של המהגרים יחסית לנשאים בעליים גם מנתוח אקונומטרי של הנטיה להגר בקרבת המשפחות (לוח נ-3 שבנפקח).¹⁷ המשנה המובהק הוא ביןאר- 0 אם הזוג גר באותו יישוב ב-1983 וב- 1995 ו- 1 אם החליף יישוב. המשנים המסבירים הם מאפייני המשפחה ומאפייני היישוב בו היא גרה. בדומה לממצא לוח 4 נמצא כי לגיל השפעה שלילית מובהקת על ההסתברות להגר ואילו להשכלה¹⁸ ולהכנסת משק הבית ב-1983 השפעה חיובית מובהקת על ההסתברות זו. תוצאות אלה חזקות מאוד: רמת המובהקות מאוד גבוהה והוצאות עמידות למגוון רחב של ספציפיציות לגבי המשתנים המסבירים הנכללים ברגרסיה, הגדרות חלופיות של השכלה, ושל מספר הנפשות במשק הבית, הכללת משתני דמי

¹⁷ לצורך הרגרסיות הושמו מהדגם משפחות שגרו בש"ע לפחות באחת מהשנים 1983 ו-1995. זאת מושם האפשרות שבחalk מהמרקם החחלתי לעבר לשתחים השפעה גם משיקולים אידיאולוגיים או מתמריצים ממשתתפים, שאנונו יכולים לcame לצורכי הניתוח האקונומטרי.

¹⁸ תוספת של שנה להשכלתם הממוצעת של שני בני הזוג מגדילה בכאחוז אחד את ההסתברות שהזוג עברו יישוב.

לטיפוסי היישובים ועוד. ההשפעה המובהקת של הכניסה מפריכה את החשש כי הבדלי הכניסה בין המהגרים לנשאים בלוח 4 אינם אלא ביוני עקיף להשפעת ההשכלה ואף להשפעת הגיל, בגל השינויים בהכנסתה על פני מחזור החיים. עם זאת, כושר ההסביר הכלול של הרוגסיות לגבי ההסתברות להגר אינו גבוה.

הרוגסיות מאפשרות ניתוח מפורט יותר של מאפייני המהגרים. אף שהגיל משפיע באופן מובהק על ההסתברות להגר, לתקה הנישואין מובהקת גבוהה עוד יותר. השניים מתוארים, אולם הנישואין ולא גיל עצמו כשלעצמו הם האירוע המשמעותי בבחירה עיתוי ההגירה: המשפחות נוטות לעBOR יישוב סמוך למועד הנישואין ואילו לאחר מכון הנטייה להחלף יישוב קטן (ולmesh בغال חסר הרצון לנתק את הילדים מסביבתם החברתית). ריבוע ותקה הנישואין הוא בעל השפעה חיובית מובהקת על ההסתברות לעBOR יישוב. ככלומר, ההסתברות להגר עולה לאחר גיל מסוימים – נראה לאחר שהילדים עוזבים את הבית והזוג המבוגר מתאים את גודל הדירה ואזור המגורים לצרכיו המשתנים (תופעת "הבן המתורוקן"). עם זאת, לאחר שאנו יודעים את שנת ההגירה (בין 1983 ל-1995) לא ניתן לגוזר ממקדמי הרוגסיה את מספר שנות הנישואין שלאחריו ההסתברות להגר מתחילה לעלות.

למספר שבועות עבודה בשנה-ב-1983 יש השפעה שלילית מובהקת על ההסתברות להגר, גם כאשר מבאים בחשבון את הכניסה עצמה. לכורה זהו מממציע, שכן ניתן לצפות כי הקשיים למצוא עבודה יעודד מעבר ליישוב אחר. אולם התוצאה מדגישה שוב את האבחנה כי דווקא האוכלוסיות החזקות נוטות להגר ומשק בית הסובל מאבלת מתקשה לגייס את המשאים הדרושים לשם מעבר יישוב. לגודל המשפחה וצפיפות הדירות השפעות מנוגדות על הנטייה להגר. צפיפות הדירות-ב-1983 מגדילה באופן מובהק את ההסתברות להגר ומכאן שההגירה קשורה גם להחלטה לשפר את איקות הדירות של משק הבית. ממצא זה אינו סותר את הטענה שהנטיה להגר פחותה אצל משפחות שכון השפעה זו מתקבלת לאחר שכבר הבינו בחשבו את הכנסת משק הבית והשכלתו. למספר הנפשות במשק הבית (ב-1983) השפעה שלילית מובהקת על הנטייה להגר. ניתן להסביר זאת בכך שככל שהמשפחה גדלה המעבר מסורבל יותר מכיוון שיש צורך להתחשב בהשפעות המעביר על כל אחד מהילדים במשפחה ואולי אף על מבוגרים נוספים המתגוררים במשק הבית (כגון הורים קשישים של בני הזוג). כאשר מבאים בחשבון את גודל המשפחה והצפיפות-ב-1983, לגידול במספר הנפשות במשק הבית בין 1983 ל-1995 אין השפעה מובהקת על ההסתברות להגר.

כאמור, לוח 4 מאפשר להשווות לא רק את מאפייני המהגרים ללא של הנשאים, אלא גם את מאפייני העזובים כל טיפוס למאפייני המגייעים אליו. מובן שבמוצע הארץ מאפייני העזובים זרים לאלה של המגייעים (השורה התחתונה בלוח), אולם אין הכרח לכך שגם יקרה גם בכל טיפוס יישובים בפני עצמו. השוואה בין מאפייני המגייעים והעזובים מאפשרת לבחון את AMAZON ההגירה בכל קבוצת יישובים מבחינה "איוכותית". בבחינה זו מלמדת כי AMAZON ההגירה השילדי במטרופולינים אינו רק כמותי עזיבה נטו של משפחות). לאחר שהמהגרים חוזקים מהנשאים וזרם העזובים נטו הוא שלילי, הרי שגם השכלת העזובים והכנסתם היו זהות ללא של המגייעים התהיליך היה פועל לשחיקה ב"איוכות" האוכלוסייה במטרופולינים יחסית למוצע הארץ. בפועל, התהיליך משמעותי עוד יותר משום שפרט לתל אביב, העזובים הינם בעלי השכלה גבוהה מן המגייעים והכנסתם דומה או גבוהה רק במעט מזו של המגייעים. לגבי תל אביב – אף שהיקף העזיבה נטו הוא כאמור ממשמעותי – לא ניתן לקבוע כי ההגירה פועלת לשחיקה ב"איוכות" שכן השכלת המגייעים והכנסתם גבוהה משל העזובים. ניתוח איוכותם של זרמי ההגירה עולה בקנה אחד עם הממצאים לגבי התפתחות ההשכלה והכניסה בקרב כלל האוכלוסייה ובקרב המשפחות במטרופולינים (לרובות מצביה הייחודי של תל אביב), כמוואר בלוחות 1 ו-2. קיים איפוא מותאם בין התוצאות המתיארכות לנתוני ההגירה של מדגם המשפחות ובין אלה המתיארכות לנתוני כלל האוכלוסייה

במפקד. מותאם זה מבסס את תקופתו של הנitionה הנשען על נתוני המדגם ואת התפקיד המוחץ להגירה בתהליכי שהתרחשו במטרופולינים במהלך התקופה.

תהליכי הגירה דומים (עיבוה נטו של המשכילים והמבוססים) התרחשו גם בעיר הדגולות המרוחקות שMahon' למטרופולינים (טיפוס 200). אולם בעיר אלה הדבר אינו בא לידי ביטוי בנתוני כלל האוכלוסייה משום שהוא קלטו מספר רב של עולים בראשית שנות התשעים.

השחיקה ב"aicot" מצטיירת גם בעיירות הפיתוח המרוחקות (טיפוס 500). השכלת המגייעים והעווזבים אמנים דומה, אולם היא גבוהה משמעותית מזו של הנשאים ומספר העוזבים גדול בהרבה במספר המגייעים. בנוסף, הכנסת העוזבים גבוהה משמעותית מזו של המגייעים והנשאים. הממצאים לגבי עיירות הפיתוח ממחישים את חשיבות הנitionה של זרמי ההגירה של האוכלוסייה הותיקה, להבדיל מנתוני כלל האוכלוסייה. הגידול המשמעותי באוכלוסייתן ובenschaftן במהלך התקופה נובע מהגעת העולים ומסווה תהליכי עזיותים בעלי השכבות מדיניות חשובות, כמפורט בהמשך.

6. המטרופולינים והתהליכי פרבור

בחינה מעמיקה של ההגירה במטרופולינים היא בעלת עניין רב מכמה טעמים. מצד אחד זהה קבוצה מוגדרת היטב של מספר מצומצם של ערים המהוות את שלושת המטרופולינים בארץ (14 ערים – ראה פירוט בלוח נ-1), וככליה הין בעלות מאפיינים מסוימים מובהקים.¹⁹ מצד שני הקבוצה מהוות נתח נכבד מהדגם: 51 אחוזים מסך המשפחות במדגים 1-54 אחוזים ממשפחות שעברו יישוב, התגוררו בעיר אלה ב-1983. כבר ראיינו בנתוני האוכלוסייה וההגירה כי במטרופולינים חלו התפתחויות משמעותיות. להלן נראה כי התפתחויות אלה קשורות במידה רבה לאחד התהליכי הבולטים בתחום ההגירה הפנימית בעשוריים האחרונים: תהליכי הפרבור שעיקרם עיבה של משפחות חזקות עם ילדים את הערים הוותיקות לטובות יישובים קטנים מבוססים וחומוגניים.

אחת השאלות הראשונות העולות בבאנו לנתח את המטרופולינים היא האם יש לחתיכח אליהם כמקרה אחת או לבחון כל אחד מהם בנפרד. קיים חשש כי החתיכחות אליהם כמקרה אחד תתעורר מגורמים יהודים לערים השונות כגון הרכב האוכלוסייה בירושלים או אופייה הייחודי של תל אביב, המבדיל אותה למשל משאר גוש דן. לפיכך נציג בלוח 5 נתוני נפרדים עבור המטרופולינים השונים (כפי שנעשה גם בלוחות הקודמים) וכן נתונים מצרפים לכל המטרופולינים.

נסכם בקצרה את הממצאים שעלו מהלוחות הקודמים לגבי המטרופולינים. רשום שם מאזור הגירה שלילי של משפחות הן כמותית והן איכותית (לוח 4). היקף התופעה היה משמעותי דיו כך שהתבטא גם בנתוני כלל המשפחות במטרופולינים ב-1995 לעומת 1983 (לוח 2): ירידה (מושחתת או יחסית לגידול הארץ) במספר המשפחות ובמאפייני הרכבת וההשכלה שלהן. צוינו חריגות מהתמונה הכלכלית, כגון תל אביב שבה המאזן היה שלילי במיוחד במיוחד מבחינה כמותית אך חיובי מבחינה איכותית. במקביל הצבעו הלוחות על התפתחותם המואצת של הפרברים המבוססים הן כמותית והן מבחינות ההשכלה וההכנסה של המשפחות שהגיעו אליהם.

¹⁹ ההגדרה שלנו למטרופולינים אינה חופפת להגדרה המשמשת את הלמ"ס והוא מותאמת לאופי המחקר.

חלוקת העליון של לוח 5 מסכם נתונים שהופיעו כבר בלוח 4 : בכל אחד מהמטרופולינים הייתה עזיבה נטו של משפחות במהלך התקופה. העזיבה נטו מכל המטרופולינים הסתכמתה ב-6 אחוזים מהמשפחות שגרו בהם ב-1983, ושיעורה היה גבוה במיוחד בתל אביב ובירושלים.

לוח 5 : מאפייני ההגירה ממטרופולינים¹

סוה"כ	מט' חיפה ²	גוש-דן ³	ת"א	ירושלים	אחוז מהמשפחות ב-1983
18	17	20	17	13	עזבו
82	83	80	83	87	נשארו
12	13	16	8	6	הגיעו
-6	-5	-4	-9	-8	מאزن הגירה
מזהן העוזבים:					
עברו ל-					
ישוב מטרופולייני אחר⁴					
43.6	54.1	43.5	52.3	11.0	אחוז מהעוזבים
37.1	37.0	37.0	38.4	31.1	גיל ⁵
0.9	0.9	1.0	0.8	0.7	הכנסה ⁶
11.7	12.2	12.0	10.1	14.1	השכלה ⁷
ערים בינוניות-קרובות-մבוססות (301)					
15.8	0	22.4	26.2	0	אחוז מהעוזבים
35.6	..	35.1	37.1	..	גיל ⁵
1.2	..	1.2	1.4	..	הכנסה ⁶
13.4	..	13.2	13.9	..	השכלה ⁷
פרברים קטנים מבוססים (401)					
17.7	18.7	14.3	10.4	42.8	אחוז מהעוזבים
33.4	33.3	32.5	32.9	35.1	גיל ⁵
1.2	1.1	1.2	1.6	1.2	הכנסה ⁶
13.9	15.1	13.7	13.6	13.3	השכלה ⁷
פרברים או ערים בינוניות-קרובות לא-մבוססים (302/402)					
8.3	6.6	8.1	4.2	18.5	אחוז מהעוזבים
32.4	34.7	32.5	30.3	31.3	גיל ⁵
0.9	1.0	1.0	1.2	0.7	הכנסה ⁶
12.3	12.6	12.0	12.4	12.8	השכלה ⁷
לא העוררים ליש"ע					
עברו ל-					
פרברים קטנים מבוססים (401)					
11.5	18.7	8.4	7.3	18.5	אחוז מהעוזבים
33.7	33.3	32.8	30.8	38.1	גיל ⁵
1.2	1.1	1.2	1.8	1.5	הכנסה ⁶
14.4	15.1	14.4	13.2	13.9	השכלה ⁷
פרברים או ערים בינוניות-קרובות לא-מבוססים (302/402)					
6.1	6.6	7.3	4.2	2.9	אחוז מהעוזבים
32.7	34.7	32.5	30.3	31.6	גיל ⁵
1.0	1.0	1.0	1.2	0.5	הכנסה ⁶
12.2	12.6	11.9	12.4	12.8	השכלה ⁷

1. המדגם כולל 8,717 משפחות שגרו במטרופולינים ב-1983, מלהן 1,562 עברו יישוב לרובות מעבר לעיר אחרת במטרופולינים).

2. בת"ם, גבעת שמואל, גבעתיים, חולון, פ"ת, ריאל"צ, ריג.

3. חיפה, ק. אטה, ק. ביאליק, ק. ים, ק. מוצקין.

4. כולל משפחות שעברו ליישוב אחר באוטו מטרופולין, כגון מעבר בין שתי ערים בגוש דן או בין שתי ערים בתחום מטרופולין חיפה.

5. ממוצע הגילאים של שני בני הזוג ב-1983.

6. הכנסה המשפחתית החדשה ב-1983 של העוזבים בכל תא יחיסת לזו של כלל המשפחות שעזבו יישוב מטרופוליני כלשהוא.

7. ממוצע שנות הלימוד של שני בני הזוג ב-1995.

חלקו השני של הלוח מאפיין את המשפחות שעזבו יישובים מטרופוליניים לפי טיפוסי היעד העיקריים. המשפחות שעברו לעירים אלה היו 90-70 אחוזים מסך המשפחות שעזבו יישוב מטרופוליני. חלק ניכר מההגירה היא למעשה פנים-מטרופולינית: כ-44 אחוזים מהמשפחות שעזבו יישוב מטרופוליני עברו לישוב מטרופוליני אחר (בירושלים השיעור נמוך בהרבה), והן הקבוצה המבוגרת והחלשה ביותר (במנחי השכלה והכנסה) מבין המשפחות שעזבו יישוב מטרופוליני (חו"ץ מאשר בירושלים). חלק ניכר ממעברים אלה הוא תנועה בין הערים השונות של גוש דן. לא נתיחס להגירה בין ערי המטרופולינים כחלק מתהליך הפרבר. ²⁰ בירושלים בולטות תופעה חריגת: העוברים למטרופולין אחר הם קבוצת העוזבים הצעירה והמשכילה ביותר. הדבר עשוי להעיד כי המוניים לעזיבתה אינם קשורים רק בתהליכי הפרבר הקיימים בכל המטרופולינים אלא בגורמים נוספים הדוחפים אוכלוסיות חזקות לעזוב את העיר.

הלוח מציבע בבירור על הקבוצה שניתן להגירה כנשאת תהליך **הפרבר**: כשליש מהמשפחות שעזבו יישוב מטרופוליני עברו לפרברים המבוססים: יישובים קטנים יותר, הקרובים למטרופולינים והינם בעלי הכנסה גבוהה: יישובים שישווגנו כתיפוס 301 (ערום בינויות) או טיפוס 401 (יישובים קטנים יותר). המשפחות הללו מתאפיינות בהשכלה וברמת הכנסה גבוהה במיוחד. ²¹ תופעת הפרבר אינה זניחה מבחינה כמותית: המשפחות שעברו לפרברים אלה היו כ-6 אחוזים מכל המשפחות שגרו במטרופולינים ב-1983. משמעותה גדולה בהרבה מהיקפה הקטומי משום שמדובר באוכלוסיות חזקות במיוחד העוזבות את המטרופולינים: לוח 5 מראה כי חוץ חזקות ביחס לשאר המשפחות המהגרות, אולם זה אומדן חסר לאובדן האוכלוסיות החזקות, שכן המהגרים חזקים מהמשארים. השוואה לנוטוני הנשאים במטרופולינים (לוח 4) ממחישה את הפער הניכר בין ההשלכות לבין השכלה העורבים לפרברים. אם נחמיר את ההגדלה של "פרברים" – נשמיט את הערים הבינויות (טיפוס 301) ונצמצמה ליישובים הקטנים בלבד (טיפוס 401) – היקף הפרבר קטן במעט ממספרם מושיים התופעה מתחדשת: העוזבים ליישובים אלה הם צעירים ומשכילים מן העוזבים לטיפוס 301. זאת ועוד, הפרבר מירשלים וחיפה-הקריות היה כולל ליישובים הקטנים. חלק גדול מהפרבר באיזור חיפה קשור להקמת המציגים בגליל בשנות השמונים (ראה גם סקירת הספרות).

התופעה המתוארת הינה תהליך מובהק של פרבר והיישובים הקהילתיים לא תרמו למשמעות תושבים מן המרכז לפריפריה. הנוטונים מלדים שישוב היעד הקהילתי נמצא בד"כ בקרבת מטרופולין המוצא של המהגרים, שם הם ממשיכים כנראה לעבוד. ניתוח נפרד (שאינו מפורט בלוח) מראה כי רק 6 אחוזים מآلה שעברו מtel אביב וגוש דן ליישוב קהילתי עברו ליישוב כזה במחוז הצפון ולפי המדגם, מספר וuros עבר ליישובים קהילתיים באיזור ירושלים ואך לא אחד עבר ליישוב קהילתי בדורות. ²² היישובים הקהילתיים בצפון (צדוגמת המציגים) משכו אוכלוסייה מבוססת מחיפה והצפון, אולם רק במידה מועטה מוגש דן. ²³

שתי הסטייגיות אפשריות מטענו לגבי הקשר שבין "החלשות" המטרופולינים לבין תהליך הפרבר הן שהתעלמנו מ"פרברים" לא מבוססים וממושא ההתקנוליות. הטענה הראשונה היא שבמקביל להתרפותותם של פרברים מבוססים, שמשכו אוכלוסייה חזקה מן המטרופולינים, התפתחו גם פרברים בעלי הכנסה נמוכה יותר, שמשכו דוקא אוכלוסיות חלשות מן המטרופולינים, ולכן התרומה הכלולת של תהליך

²⁰ ההבחנה בין מעברים כאלה לבין פרבר הייא מלאכותית במידה מה, אס למשל מתייחסים למעבר של משפחות מtel Aviv לעיר גוש דן (או מחיפה לקריות) וליישובים פרברים רחוקים יותר כחלק מאותו תהליך.

²¹ ניתן לראות את מאפייני המשפחות הללו גם בנתוני המגעים לטיפוסים 301 ו-401 בלוח 4. ההשכלה והגיל שם זוהים כמעט לחלוטין לאלו של העורבים מכל המטרופולינים לטיפוסים 301-1 301-401-401 (העמודה השמאלית בלוח 5).

²² מדובר במידגס ולכן בפועל מספר המגיעים לדורות עשוי להיות חיובי אך בכל מקרה וuros.

²³ התופעה אינה מוגבלת ליישובים הקהילתיים – בכלל, הנטונת לעזוב את המטרופולינים לטובות מחוזות הצפון והדרoms נמוכה ביותר. המצב בחיפה שונה במקצת בגלל המעבר ליישובים קהילתיים בגליל.

הפרבר ל'יחלשות' אינה חד משמעות. הגדרנו טיפוסים של פרברים לא מובסים המקבילים לפרברים המבוססים (טיפוסים 301 ו-401) על בסיס אותן אמות מידת גודל היישוב ומרחקו ממטרופולין אולם החנכה המוצעת בהם נמוכה (טיפוסים 302 ו-402 בהתאם). בחינה של טיפוסים אלה מציבה על הנקודות הבאות ביחס להשפעתם של הפרברים הלא-մבוססים: א/ שיעורי ההגירה (מכל הארץ) לפרברים הלא-מבוססים היו נמוכים משמעותית מאשר לפרברים המבוססים (לוח 4). הגידול הניכר באוכלוסייה הוללת בהם (לוחות 1 ו-2) נובע במידה רבה מקליות עלייה ולא מהגירה פנימית (חרף קליטת העלייה, הגידול במספר המשפחות בטיפוס 402 קטן מאשר ב-401). ב/ מספר המשפחות שעברו ממטרופולינים לפרברים הלא-מבוססים היה רק כרבע מספרן של אלה שעברו לפרברים המבוססים (לוח 5). נתון זה אינו כולל חרדים שעברו מירושלים ובני ברק ליישובים החדשניים החדשים, שניתן לראות בהם מעין פרברים לא מבוססים. ג/ המעבר לפרברים הלא-מבוססים מוציא מן המטרופולינים משפחות חזקות – לא חלשות. העוזבים לפרברים אלה אמנים פחות חזקים מהעוזרים לפרברים המבוססים, אולם הם צעירים ומשכילים במידה משמעותית ביחס למשפחות נשאו במטרופולינים (ראה מאפייני העוזבים לטיפוסים 302 ו-402 בלוח 5, לעומת זאת מאפייני הנשאים במטרופולינים בלוח 4).

ההשתיגות השנייה מתאפיינת לכך שהגדרת הפרברים כללנו גם התנהלות. הטענה היא שהמעבר להתנהלות אינו חלק מהתפקיד הרגיל אלא שילוב של מדיניות ממשלתית ושל החלטה של הפרטים הנובעות שתיהן משיוקלים אידיאולוגיים ומהמניעים הרגילים להקמת יישובים ולמעבר לפרברים. כנגד טענה זו נציג את הנקודות הבאות: א/ מניעי המהגרים: העבודה מתמקדת במאפייני המהגרים ובהשלכות של התופעה, ולא במניעים להגירה. העבודה שהמשכילים והבוססים עזבו את המטרופולינים ליישובים קתנים קרוביים ומבוססים וההשלכות של התופעה על המטרופולינים בעין עומדות בלי קשר למנייע הפרטים ולמיקומם של יישובי העיר. איננו בוחנים מה הניע את המהגרים לעזוב ומילא קובץ הנתונים שבדינו או לא אפשר לעשות זאת. יתר על כן, חלק מההתנהלות שהגדנו כפרברים מבוססים (לוח נ-1), הן בברור ככל שימושו משפחות אשר הונעו משיוקלי איות חיים – כמו העוברים לכל פרבר אחר – ולא משיוקלים אידיאולוגיים. ב/ תופעת הפרבר בעינה עומדת כਮותית ואיוכוית גם בניכוי התנהלות. ראשית, קבוצת הפרברים המבוססים הגדולים יותר (טיפוס 301) אינה כוללת שום התנהלות. שנית, לוח 5 מציג גם את נתוני המהגרים מהמטרופולינים לפרברים המבוססים הקטנים (טיפוס 401) בניכוי התנהלות. העוברים להתנהלות היו כשליש מסך העוברים לפרברים אלה. ההבדל הכמותי גדול במיוחד בירושלים ואילו באיזור חיפה לא היה להתנהלות שום משקל בפרבר. איוכוית, מאפייני ההשכלה והחנכה של העוברים לפרברים מתוך הקו הירוק דומים – וברוב המקרים אף גבוהים במקצת – ממאפייני העוברים לכל הפרברים (כולל התנהלות).²⁴ ג/ הגדרנו פרברים על פי מאפייני היישובים ותפקידם בפועל – מרחק מהמטרופולין, גודל והנאה – לא על סמך הסיבות להקמתם. זאת ועוד, לא רק ההתנהלות הוקמו כחלק מדיניות ממשלתית שבסודה שיקולים רחבים יותר ולא דוקא שיקולים תכונניים-אורבניים: בהקשר זה נזכיר את "יישובי הכוכבים", המהווים חלק חשוב מפרברי המרכז, ואת הממצאים בגליל, שמילאו תפקיד חשוב בפרבר של אזור חיפה.

להלן מוצג ניתוח אקונומטרי שנועד לבחון את תקופת האבחנות בדבר ההבדלים במאפייני העוברים מן המטרופולינים ליעדים השונים. בראצנו לבדוק לא את ההחלטה "להגר" לעומת "להשאר בישוב" (ההחלטה אותה כבר ניתחנו אקונומטרית בעזרת מודל probit), אלא את הבחירה בסוג יישוב היעד בהנתן שהמשפחה כבר החליטה לעבר יישוב. לשם כך אמדנו מודל Logit (ML) לבחירה בדידה רב מדינית

²⁴ תמונה דומה מתבלט מה毫不犹豫ת הפרברים הלא-מבוססים כולל התנהלות ובלעדיהם (הסעיף האחרון בלוח 5). חוות מירושלים אין כמעט הבדל בין שני החたちים. בירושלים הרוב המכריע של העוזבים לפרברים לא-מבוססים עברו לשטחים. רק 3 אחוזים מהעוזבים את העיר עברו לפרברים לא-מבוססים מתוך הקו הירוק.

כאשר אפשרויות הבחירה אינן מסודרות. המודל מאפשר לבחון את ההשפעה השולית של כל משתנה (מאפייני המשפחה) על ההסתברות להגר לטיפוס יישובים מסוימים תוך פיקוח על יתר המשתנים. לפי גישה זו, בהינתן שהמשפחה החיליתה להחליף יישוב מגורים, הבחירה הניצבת בפניה היא בין מספר סוגים יישובים. היישובים בתוך כל קטגוריה דומים במאפייניהם - איננו בוחנים את בחירת יישוב העד מסוימים אלא את בחירת טיפוס היישוב. המודל המניח כי הפרטים רצינליים כך שהחלה לאן להגר נובעת מהפרטן בעיות המקסימיזציה של תועלת המשפחה. פתרון בעית המקסימיזציה נעשה בשני שלבים: בשלב הראשון מחושבת התועלת מהגירה לכל טיפוס של יישובים, ובשלב השני נבחרת החלופה – הטיפוס – שתنبي את התועלת המרבית. ההסתברות של משפחה להגר לכל טיפוס יעד מחושבת ביחס להסתברות להגר לטיפוס בסיס ולא ביחס להסתברות להשר בירושה המוצא).

החסרון העיקרי של המודל ה-ML הוא בהנחה של אי תלות בהפרעות האקרואיות (IIA), לפיה יחס ההסתברויות של כל שתי חלופות אינו תלוי במאפיינים של חלופות אחרות. מודל Logit-Conditional (CL) פותר את בעיית ה-IIA, אולם בחירת החלופה – סוג יישוב העד – במודל זה תלואה גם במאפיינוי הספציפיים של כל יישוב (בנוסף למאפייני הפרט). כזכור, הגדרנו את החלופות – טיפוסי היישובים – בהתאם למאפייניהם (מטרופולין, חנכה, מספר תושבים) ולכן אין טעם להשתמש במודל המוסף מאפיינים אלה כמשתנים מסבירים ברגישה.

מודל ה-ML אומד j משווהות כמספר החלופות, וכל חלופה הוא מחשב את האומד לכל אחד מ- k המשתנים, כלומר המודל אומד $(k+1)^j$ מקדים. הוספת חלופות מגדילה איפוא במידה את רמת הסיבוכיות של המודל, מורידה את מספר דרגות החופש ומקטינה את הסיכוי לקבל אומדיים מובהקים. משום כך לצורך האמידה איחדו טיפוסי יישובים לחלופות וחנות.

אמדנו את המודל בנפרד לכל מטרופולין, והתאמנו את הגדרת החלופות (יעדי ההגירה) עבור כל אחד מהם. לגבי כל מטרופולין מוצגים שנילוחות (לוחות ני-7.2.4. בנספח): התוצאות בלוח הראשון מלמדות האם כל אחד מהמשתנים המסבירים מגדיל או מקטין באופן מובהק את ההסתברות לעבר מישוב במטרופולין המוצג לכל אחד מסוגי היישובים המפורטים בלוח ויחסית להסתברות לבחור בחלופת הבסיס שהיא מעבר ליישוב מטרופוליני אחר. הלוח השני בוחן האם המהגרים לחלופה מסוימת מהווים קבוצה השונה במאפייניה באופן מובהק מалו שעבורו לחלופת הבסיס. לוח זה גם בוחן עבור כל משתנה בנפרד האם הוא מהויה מאפיין המבדיל באופן מובהק בין קבוצות המהגרים ליעדים שונים בין העוברים לחלופת הבסיס.

תוצאות האמידה מבוססות באופן ברור את הבדיקות שהציגו לעיל. הפרברים מושכים מן המטרופולינים אוכלוסייה חזקה: המשפחות שעברו מות"א, גוש דן וחיפה לפרברים מבוססים באותו אזור היו משכילות באופן מובהק ויחסית למי שעברו ליישוב מטרופוליני אחר באזר. ירושלים חריגה: השכלה העוזבים אותה לפרברים מבוססים בסביבה אינה שונה באופן מובהק מזו של העוזבים את ירושלים לת"א או לגוש דן. תוצאה זו תואמת את המתואר לעיל – האוכלוסייה החזקה בירושלים הן לפרבריה והן למרכו, ומשום לכך אין הבדל מובהק בין מאפייני שתי הקבוצות.

האמידה מדגישה את הקשר שבין השכלה לפרבר. ההשכלה היא המאפיין המובהק המכريع באופן העוברים מן המטרופולינים לפרברים (למעט ירושלים כמוסבר), ופער ההשכלה מאפיין באופן שיטתי רק את העוברים לפרברים ואך לא קבוצה אחרת מבין עוזבי המטרופולינים (הכל ייחסית לחלופת

הבסיס). ניתן לראות זאת בלוח הראשוני עבור כל מטרופולין – ההשכלה היא המשנה המובהק היחיד באופן שיטתי והוא מובהק רק בתאים המתייחסים לפרברים מובססים (גדולים וקטנים). הביטוי לכך בלוח השני הינו שבדיקת ההשערות מראה כי רק השכלה מהוות מאפיין מיוחד מובהק וכי העוברים לפרברים מובססים מהווים כמעט בלעדית קבוצה השונה באופן מובהק מהעוברים לחlopת הבסיס.²⁵

توزאות האמידה מבסיסות גם את התיאחותנו לעיל לפרטם לא-մובססים ולהתחלויות. מבחני ההשערות מורים כי העוברים לפרברים החלשים אינם שונים באופן מובהק מהעוברים לחlopת הבסיס ובפרט השכלתם אינה נמוכה יותר. לפיכך אין לטען כי היה מעבר של קבוצות חלשות לפרטם לא-מובססים אשר פעל לקיזוז השפעת המUber של החזקים לפרטם המובססים. כאמור איןנו מתייחסים להשפעה האפשרית של יציאת חרדים מירושלים ובני ברק ליישובים חרדיים חדשים. אשר להתחלויות, התוצאות עמידות להסתיגות זו שכן המודלים שנאמדו עבור גוש דן וירושלים כוללים אותן חלופה נפרדת.²⁶ זאת ועוד, מבחני ההשערות מראים כי העוברים להתחלויות אינם מהווים קבוצה השונה במאפייניה מקבוצת הבסיס, בפרט השכלתם אינה שונה באופן מובהק.

7. עיירות פיתוח

סעיף זה בוחן את דפוסי ההגירה של משפחות בעיירות הפיתוח בצפון הארץ ובדרוםה.²⁷ עיירות אלה זכו במהלך השנים לשומת לב רבה בדיון הציבורי בין היתר בגין לעזיבת תושביהם, ולמדיניות העשויה ליצור שם מקורות תעסוקה, לטייע לתושביהם, ואך למשוך אוכלוסייה נוספת. מספר מחקרים שעסקו בנושא הזכירו בסקרנות הספרות. להתקדמות בעיירות הפיתוח יתרונות נוספים: אלה יישובים בעלי מאפיינים מאוד דומים (יישובים עירוניים קטנים, בעלי מאפיינים חברתיים-כלכליים חלשים המרכזים ממרכז הארץ); פעמים רבות הדיון בפריפריה - המזהה אותה עם אזוריו הצפון והדרום – מתעלם מהשונות הרבה בין יישובים באזוריים אלה ומתייחס ליישובים חלשים ולישובים מאוד מיושבים שם כמקשה אחת; הדיון בעיירות הפיתוח תואם את הגישה הכללית בעבודתנו המדגישה את מאפייני היישובים ולא את המיקום הגאוגרפי שלהם; קיים דמיון רב בין תהליכי ההגירה במטרופולינים ובעיירות הפיתוח, בתפקידם של היישובים הקהילתיים בתחוםם אלה ובהשלכותיהם של התופעה.

כמתואר להלן, ההבחנה בין הצפון לדרום משמעותית: למרות שהמאפיינים הכלכליים-חברתיים של העיירות בשני האזוריים מאוד דומים, יש הבדלים חשובים ביחסם מבחינת דפוסי ההגירה והיקפה. יזכור שהדיון מתייחס רק ל'משפחות מתמידות'. נראה שהמצאים הם אומדני חסר להיקפן האmittiy של חלק מההתופעות. מצד שני הממצאים אינם מתייחסים להגעת העולים לעיירות הפיתוח בשנות התשעים.

הדמיון בין עיירות הפיתוח בצפון ובדרום רב. ההשכלה וההכנסה הממוצעת של המשפחות (בני הזוג) ב-1983 זהות בשתי הקבוצות. בשתי הקבוצות נרשמה הגירה שלילית נטו של משפחות. היקף העיבה נטו

²⁵ קיימות עד כמה קבוצות השונות באופן מובהק מקבוצת הבסיס: העוברים מחיפה לת"א-גוש דן, העוברים מגוש דן לת"א, והעוברים מט"א ל"יישובים אחרים". עם זאת, מדובר בתוצאות נקודתיות ולא בתופעה שיטית, החוזרת על עצמה בכל הסביבה-פיזיות ובכל המטרופולינים, כמו בהגירה לפרטם.

²⁶ אין בדגמים משפחות שעברו מטרופולין חיפה להתחלויות מובססות ולכן אין ממשות לחlopת התחלויות ברגסיטות עברו מטרופולין זה. לא כללו חlopת התחלויות במודל עברו ת"א, משום מיעוט התכיפות לגביו ות"א בכלל, והעוברים ממנה להתחלויות בפרט.

²⁷ היישובים שככלנו בכל קבוצה מפורטים בתקנית הולחות שלחלהן. בספרות אין הסכמה מלאה לגבי רשיימת היישובים המוגדרים כעיירות פיתוח (ראה הדיון אצל ליפשיץ (1990), עמ' 29). לא נצמדנו להדרות פורמליות אלא למאפיינים הרלבנטיים, וככלנו גם יישובים צפת וטבריה אף כי רשימת אינם מוגדרים כעיירות פיתוח. לא כללו עיירות פיתוח במרכז הארץ.

הוא משמעותי – 6.4 אחוזים מהזוגות בצפון ו- 11.3 אחוזים בדרום במהלך 13-12 שנים. לאחר שאנו מתייחסים ל'משפחות מתמידות' כהגדרטן לעיל, הירידה במספרן בין 1983 ל-1995 היא תוצאה של הגירה בלבד ולא של תמורה, נישואין, גירושים וכו'. ניתן להניח כי בקרב מגזרים אחרים, שאינם נחקרים בעבודה זו, כגון צעירים לאחר צבא, שיעורי העזיבה גדולים עוד יותר.

לוח 6: ההגירה בעיירות הפיתוח בצפון¹

השכלה ⁴ ב-95	הכנסה יחסית ³ ב-83	גיל ² ב-83	אחוז כלל המשפחות ב-83		מtower העוזבים בערו ל:
			כלל המשפחות ב-83	אחוז מהתושבים	
10.3	1.00	37.4	100		עירת פיתוח אחרת בצפון
11.7	1.03	32.6	14.7		ישובים קהילתיים בצפון ⁵
10.0	0.99	38.2	85.3		מרכז הארץ ⁶
12.0	0.90	36.0	8.3		חיפה והקריות
10.2	0.99	38.0	93.6		
מtower העוזבים בערו ל:					
11.5	0.80	33.0	15.6		
12.6	1.07	27.8	21.3		
11.5	0.98	35.2	29.5		
11.1	1.40	36.9	13.9		

1. עיירות פיתוח בצפון - 11 יישובים (השייכים לטיפוס 500): בית שאן, חצור הגלילית, טבריה, כרמיאל, מוגדל העמק, מעלות, נבטת עילית, עפלה, נצת, קריית שמונה, שלומי. המדגם כולל 831 משפחות מתמידות, שנרו בעיירות פיתוח בצפון ב-1983.

2. ממוצע הגילאים של שני בני הזוג ב-1983-1995.

3. ההכנסה המשפחתית החודשית מכל המקורות ב-1983 יחסית לאו של כלל המשפחות שנרו בעיירות פיתוח בצפון.

4. ממוצע שנות הלימוד של שני בני הזוג ב-1995.

5. יישובים קהילתיים ופרברים מבוטסים (טיפוסים 401, 600) במחוזות חיפה והצפון.

6. מחוזות תל אביב והמרכז.

לוח 7: ההגירה בעיירות הפיתוח בדרום¹

השכלה ⁴ ב-95	הכנסה יחסית ³ ב-83	גיל ² ב-83	אחוז כלל המשפחות ב-83		מtower העוזבים בערו ל:
			כלל המשפחות ב-83	אחוז מהתושבים	
10.3	1.00	36.9	100		עירת פיתוח אחרת בדרום
11.7	1.17	32.6	21.1		ישובים קהילתיים בדרום ⁵
9.9	0.96	37.8	78.9		מרכז הארץ ⁶
11.8	1.06	33.0	9.8		באר-שבע, אשדוד, אשקלון
10.1	0.97	37.3	88.7		
מtower העוזבים בערו ל:					
11.8	0.79	28.6	5.3		
13.6	1.56	32.2	6.9		
11.7	1.24	34.7	38.9		
10.5	1.05	34.8	26.7		

1. עיירות פיתוח בדרום - 10 יישובים (השייכים לטיפוס 500): אופקים, אילית, דימונה, ירוחם, מצפה רמון, נתיבות, ערד, קריית גת, קריית מלאכי, וסדרות. המדגם כולל 622 משפחות מתמידות, שנרו בעיירות פיתוח בדרום ב-1983-1995.

2. ממוצע הגילאים של שני בני הזוג ב-1983-1995.

3. ההכנסה המשפחתית החודשית מכל המקורות ב-1983 יחסית לאו של כלל המשפחות שנרו בעיירות פיתוח בדרום.

4. ממוצע שנות הלימוד של שני בני הזוג ב-1995.

5. היישובים מטיפוס 600 במחוז הדרום.

6. מחוזות תל אביב והמרכז.

האפיון הבסיסי של המשפחות המהגרות אל עיירות הפיתוח ומהן דומה למאפיין את המהגרים בכל הארץ: המהגרים צעירים, משבילים ובד"כ בעלי הכנסה גבוהה יותר בהשוואה לאלה בעיירות הפיתוח שלא עברו יישוב. השכלה העוזבים והמגעים דומה, אולם לאחר שמספר העוזבים גדול ממספר המגיעים הרי שההשפעה השלילית של ההגירה על עיירות הפיתוח היא אינטואיטיבית ולא רק כמותית: מדובר בעזיבה נטו של אוכלוסייה המשכילה במידה משמעותית מזו הנשארת ביישובים.

ניתוח אקונומטרי – מודל probit – של ההסתברות לעזוב עיירת פיתוח (לוח נ-8 בנספח) מראה כי הסתברות זו עולה באופן מובהק עם החשכה או הכנסה של בני הזוג (כאשר שני המשתנים נכללים ברגression לפחות אחד מהם הופך לבליי מובהק בגל המתאם הגובה ביניהם). בדרך כלל לא (בצפון) גם למאפייני היישוב יש השפעה מובהקת על ההסתברות לעזוב אותו: היא עולה ככל שהכנסת היישוב גדולה וככל שהיישוב קטן יותר. יתכן שהממצא האחרון קשור לקיום עיירות קטנות בנגב בגל המרחקים הגדולים.

הਪתענו, בכל הרוגטאות שבדקנו ותק הנישואין אינם משפיע על ההסתברות לעזוב את עיירת הפיתוח. זאת גם כאשר משמשים את משתני הכנסה והחশכה מחושם למטרם עם הגיל. תוצאה זו עומדת בניגוד בולט להשפעה השלילית המאוד מובהקת של ותק הנישואין על ההסתברות להاجر במדגם המלא (כל הארץ) וכן בניגוד למצאים המקובלים בספרות. הסבר אפשרי לכך הוא השפעת העלייה מרבה"ם החל מ-1989. לעומתם הגיעו לעיירות הפיתוח ורכשו או שכרו דירות (ישירות או באמצעות הממשל). עליית ערך הדירות שבידי הותיקים אפשרה להם לעזוב את העיירות. דבר זה השפיע באופן מידה על כל הותיקים ללא קשר לגילם ולㄣן משתנה הגיל אינו מובהק ברגression. אין לנו דרך ישירה לבדוק טענה זו, אולם היא עשויה להתחזק אם עזיבת העיירות גברה מאוד מאז תחילת גל העלייה. קובץ הנתונים אינו מפרט את שנת עזיבת היישוב אך הוא כולל את שנת הכניסה ליישוב שבו התגורר הזוג ב-1995. מובן ששנת הכניסה ליישוב זה אינה חופפת בהכרח לשנה שבה עזב הזוג את עיירת הפיתוח משום שייתכן שעבר לפני כן ליישוב אחר. עם זאת, יש להניח שהזיהו קירוב סביר וכי מרבית המשפחות להבדיל אולי מצעריים אחרי צבא) שעזבו עיירת פיתוח לא עברו יותר מיישוב אחד עד 1995. לפי קירוב זה בעיירות הדרום היקף העזיבה הואז מאוד מ-1989: מ בין כלל העוזבים אותן בתקופה המדגם רק 30 אחוזים עזבו בחמש השנים 1983-1988 ו-70 אחוזים עזבו בשש השנים הבאות (1989-1995). ואת עוד, למרות שינוי העזיבה (ברוטו ונטו – לוחות 6 ו-7) ב��ורם גבוה משמעותית מבצפונו על פני התקופה כולה, עד 1988 קצב העזיבה היה דומה בשני האזורים והפער נפתח רק מ-1989. אחת החולשות של ההסביר המוצע הוא שבעיירות הצפון לא חל שום שינוי בקצב ההגירה מאז 1989.

בשלב הבא בחנו לאן עברו המשפחות שעזבו את עיירות הפיתוח והאם יש הבדלים בין העוזבים ליעדים השונים. העיירות בצפון אמנים מאבדות אוכלוסייה חזקה, אך לא דווקא לטובת מרכז הארץ (לוח 6). מרבית העוזבים אותן נשארו במחוזות חיפה והצפון.²⁸ רק 30 אחוזים מהמשפחות שעזבו עיירת פיתוח בצפון עברו למרכז (מחוזות תל אביב והמרכז). המשפחות שעזבו למרכז אמנים משבילות מן הנשארות ביישובים אך השכלתו והכנסתן דומות לאלה של כלל עזבי העיירות. שיעור העוברים למרכז בקרוב עזבי

²⁸ כ-16 אחוזים מהעוזבים את עיירות הפיתוח בצפון עברו לעיירת פיתוח אחרת באותו אזור. רמת ההשכלת של קבוצה זו דומה לזה של כלל העוזבים את העיירות אך הכנסתה נמוכה משמעותית משל כלל העוזבים ואף מזו של אלו שלא עברו יישוב.

עיירות הדרום – 40 אחוזים (לוח 7) – גובה מאשר בעיירות הצפון. בעוד שיותר ממחצית מעוזבי העיירות בצפון נשארו באזור (כולל אזור חיפה), רק כ-40 אחוזים מעוזבי העיירות בדרום נשארו שם.

כ חמישית מהעוזבים את עיירות הפיתוח בצפון עברו ליישובים קהילתיים בצפון והם מהווים קבוצה חזקה במיוחד: היא משכילה במידה משמעותית לא רק בהשוואה לנשאים בעיירות אלא גם בהשוואה לכל שאר העוזבים אותן. גם בדרום משלו היישובים הקהילתיים את האוכלוסייה החזקה ביותר של עיירות הפיתוח.²⁹ המעבר ליישובים הקהילתיים בדרום ברוני יותר מאשר בצפון: שיעור העוברים ליישובים קהילתיים מס' עוזבי העיירות בדרום (7 אחוזים) נמוך משמעותית מאשר בצפון; לעומת זאת, בדרום הופיע בהכנסה ובהשכלה של העוברים ליישובים אלה לעומת כלל עוזבי העיירות גדול בהרבה מבצפון. הכל עברו ליישובים קהילתיים באזור כ-3 אחוזים מהזוגות שגרו בעיירות הפיתוח בצפון וכ-1.5 אחוזים מלאה שגרו בעיירות הפיתוח בדרום.

האוכלוסייה העוברת מעיירות הפיתוח ליישובים הקהילתיים אינה רק משכילה וمبוססת יותר בממוצע בהשוואה לשאר עוזבי העיירות. היא גם הומוגנית הרבה יותר. לוח 8 מציג את מקדם ההשתנות של הגיל והחכונה בקרב עוזבי העיירות לעודים שונים. המקדם נמוך יותר בקרב העוברים ליישובים הקהילתיים. מקדם ההשתנות בקרב העוברים ליישובים קהילתיים בדרום נמוך במיוחד בהתחשב במספר הקטן של תכיפות מסווג זה במדגם.

לוח 8: מקדם ההשתנות¹ של מאפייני עוזבי עיירות הפיתוח לפי סוג יישוב היעד

ערוֹל-	דרום			צפון			
	השכלה	גיל	השכלה	גיל	השכלה	גיל	
קהילתי באזור	0.24	0.23	0.23	0.11			
	0.28	0.31	0.32	0.30			
	0.30	0.26	0.39	0.34			
מרכז הארץ ²							
ערים באזור ²							

1. מקדמי ההשתנות של המשתנים בהתאם המתאימים בלוחות 6-7. מקדם ההשתנות – סטיית התקן חלקו הממוצע.

2. בצפון – חיפה והקריות; בדרום – באר שבע, אשדוד, אשקלון.

כדי לבדוק את תקופת האבחנות לעיל ערכנו ניתוח אקונומטרי של מאפייני העוזבים את העיירות לעודים השונים בעזרת מודל Multinomial Logit (ML). המודל והשיטות לשימוש בו תוארו בדיון על פריבור המטרופולינים. הבדיקה הנוכחית מתיחסת למשפחות שעזבו עיירת פיתוח ובוחנת האם העוזבים נבדלים זה מזה באופן מובהק בהתאם לטיפוס יישוב היעד ומהו אותו מאפיין היוצר את ההבדל המובהק ביניהם. הבדיקה נערכה בנפרד לצפון ולדרום. חלופת הבסיס בכל אזור הוגדרה כמעבר ליישובים לא-קהילתיים באותו אזור (מחוזות חיפה והצפון ומוחוז הדרום בהתאמה). תוצאות האמידה (לוחות נספח נ-1.2-10.2) מתארות איפוא את מאפייני העוזבים החלופות אחרות יחסית לחולפת הבסיס. החולפות האחרות שהגדנו הן מעבר ליישובים קהילתיים באזור, מעבר למרכז, וכל שאר היישובים בארץ. מיעוט התכיפות במדגם של משפחות שעזבו עיירת פיתוח מנסה על אמידת המודל משומש שמספר הפרמטרים הנאמדים (כפולה של מספר החלופות ומספר משתני הבדיקה) גדול. לפיכך הגבנו את מספר החלופות (טיפוסי היעד) במודל ל-4 (כולל חלופת בסיס).

²⁹ במדגם יש מספר קטן מאוד של זוגות שעברו מעיירות פיתוח בדרום ליישובים קהילתיים. לפיכך סטיית התקן של מאפייני קבוצה זו גבוהה.

תוצאות מודל ה-ML מבוסות את הממצאים מלוח 7 לגבי מאפייני העוברים מעיירות הפיתוח בדרום ליישובים הקהילתיים באזור ולמרכז הארץ. לוח ני-1.0 מלמד כי משקי הבית שעברו ליישובים קהילתיים בדרום (וכן לקבוצת "יישובים אחרים בארץ") היו משכילים באופן מובהק ובמידה ניכרת מלה שעברו לחופת הבסיס. כזכור, הגדרנו כחלופת בסיס את העוברים ליישוב לא-קהילתי בדרום ולפיכך מדובר בעיקר בעוברים לעיר הדרכים הגדולות – באר שבע, אשדוד, אשקלון (מאפייני העוברים לערים אלה מתחברים בלוח 7). לעומת זאת הapur בהשכלה משקי הבית שעברו למרץ לעומת העוברים לחופת הבסיס היה קטן בהרבה ומובהך רק בחלק מהטיסיפיקציות. לוח ני-2.0 מראה כי העוזבים ליישובים קהילתיים (וכן ל"יישובים אחרים") אכן שונים באופן מובהך (מודל 1 בלוח) מלה שעברו ליישובים אחרים בדרום וכי המאפיין המכريع המבדיל אותם מקבוצת הבסיס הוא רמת ההשכלה. הלוח מלמד גם כי העוזבים למרץ אינם שונים באופן מובהך מהוזבים לחופת הבסיס, דבר התואם אף הוא את הממצאים מלוח 7 לפיהם העוברים למרץ דומים לכל עוזבי העיירות בדרום.

לכאורה, תוצאות המודל האקונומטרי אינן תומכות בהבנות לגבי העוברים מעיירות הפיתוח בצפון ליישובים קהילתיים שם. השכלתם אינה שונה באופן מובהך מלה שעברו לחופת הבסיס – יישובים אחרים בצפון (לוח ני-1.9). כמו כן העוברים ליישובים הקהילתיים אינם מוחווים קבוצה השונה באופן מובהך מהעוברים לחופות האחרות והשכלה אינה מהוות גורם מבדיל מובהך בין קבוצות עוזבי העיירות (לוח ני-2.9). עם זאת, גיל העוברים ליישובים הקהילתיים שונה באופן מובהך מהעוברים למקומות אחרים. ראיינו בלוח 6 כי העוברים ליישובים הקהילתיים צעירים במידה משמעותית מאשר עוזבי העיירות בצפון. יודגש כי אף שמדובר בגל עبور היישובים הקהילתיים במודל האקונומטרי חיברי, אין בכך סתירה למצאה 6, משום שמדובר ריבוע הגיל שלילי מובהך. גיל העוברים ליישוב קהילתי הנגור ממקדמי הגיל והגיל בריבוע³⁰ דומה לגילם הממוצע בלוח 6. המשפחות שעברו ליישובים הקהילתיים היו איפוא עיירות במיוחד וגם משכילות במיוחד. המתאם בין שני המאפיינים בקרב העוברים ליישובים הקהילתיים בצפון מסביר לנוhow ההשכלה אינה מובהקת ברגرسיות. בדרום לעומת זאת, הפרש הגילאים בין העוברים ליישובים הקהילתיים לבין יתר עוזבי העיירות קטן יותר והapur בהשכלה גדול יותר, ולפיכך מוקדם ההשכלה ברגרסיות מובהך.

ניתן לסכם כי ניתוח ההגירה בעיירות הפיתוח בצפון ובדרום מצביע על שתי תופעות מרכזיות משותפות ושני הבדלים משמעותיים בין שני האזורים. התופעת המשותפת הן עזיבה נטו משמעותית של אוכלוסייה חזקה והעובדה שהעוזבים החזקים ביותר העוברים ליישובים קהילתיים באזור. ההבדלים הם שבצפון חלק גדול יותר מעוזבי העיירות נשאר באזור וחלק גדול יותר עובר ליישובים קהילתיים בהשוואה לעוזבי העיירות בדרום. ממצאים אלה מעוררים שאלות-מדיניות חשובות.

כאמור, עיירות הפיתוח בשני האזורים סובלות מהגירה שלילית נטו של האוכלוסיות החזקות וההתפעה בולטת יותר בעיירות הדרום. לאורך השנים נקטה הממשלה מגוון צעדים שנעודו לסייע (בין היתר) לעיירות הפיתוח ובכלל זה הגדרת אזורי עדיפות, "מבצעי אקלוס", החוק לעידוד השקעות הון, הטבות מס ועוד. אמנם ייתכן שלא צעדים אלה מצב העיירות היה קשה עוד יותר, אולם העזיבה המשמעותית של האוכלוסיות החזקות מעלה שאלות לגבי הצלחת המדיניות. צעדים על בסיס אזורי (כגון אזורי עדיפות), כשם כן הם – עשויים להשאיר את התושבים באזור אך לא דוווקא בעיירת הפיתוח. גם צעדים יותר מוקדים כגון הקמת מפעלים, אפילו עתירiy ידע, בעיירות פיתוח אינה מבטיחה שהאוכלוסיות החזקות

³⁰ חושב כגיל (ב-1983) שבו הסתברות לעbor מעיירת פיתוח ליישוב קהילתי מגיעה לשיאה. יש להתייחס בהסתתייגות למספר המדוייק המתබל בחישוב זה, משום שאיננו יודעים את שנת המעבר בפועל.

ישארו לגור בהן, שהרי אין הכרחשמי שעובד בעיירת פיתוח יבחר לגור בה.³¹ הדבר נכון עוד יותר לגבי אזורי תעשייה מוחוץ לעיירות הפיתוח כך שהן אף אין נהנות מתשלומי הארנונה שלהם.³² גם בראיה אזרחית המתייחסת להצהרות בדבר "עדוד הגליל והנגב" ולאו דווקא לעיירות הפיתוח, הממצאים מלמדים על בעיה: רבים מעוזבי העיירות, בייחוד דרים, עברו למרכז הארץ ומדובר כאמור באוכלוסייה חזקה יחסית לנשאים בעיירות.

טענה אפשרית היא שהגעתם של עולים רבים לעיירות הפיתוח בשנות התשעים شيئاً אחר מבחן מן היסוד, ואין לכך ביתוי בממצאי המחקר העוסק בותיקים בלבד. מוקדם להסביר על כך באופן נחרץ. אולם ככל שניתן להשילך מממצאי המחקר לגבי העתיד, המשקנה אינה בהכרח אופטימית: גל עלייה מגיע לעיירות הפיתוח משום שהדירות שם זולזמין. עם הזמן החוקים מבין עולים אלה עשויים לעזוב אותן.

הממצאים לגבי ההגירה מעיירות הפיתוח ליישובים הקהילתיים מעוררים את השאלה האם יישובים אלה פוגעים בעיירות או שהם בולמים את מעבר האוכלוסיות החזקות מהן למרכז הארץ. שאלה זו אף מחדדת את הבדיקה בין "מצב העיירות" לבין "מצב הנגב והגליל".

מצד אחד ניתן ליחס ליישובים הקהילתיים פגיעה בעיירות הפיתוח משום שימושם ממהן את האוכלוסייה החזקה ביותר. אפשר לאפיין זאת כ"గירפת השמנת" – אף שהעוביים ליישובים הקהילתיים מהווים אחוז קטן מסך אוכלוסיית העיירות (אם כי בczפון מדובר ניכר מכלל עוזבי העיירות), הפער בין השכלהם לבין של הנשאים בעיירות (זו של יתר העזבים) בולט מאוד.

מצד שני ההשוואה בין הצפון לדרום עשויה להעיד כי היישובים הקהילתיים אינם "אשימים" בעזיבת העיירות כשלעצמה, הם רק מציעים חלופה חולמת באותו אזור לחלק מלאה שמיילא החליטו לעזוב את העיירות. הבסיס לטענה זו הוא כדלקמן: בczפון יש מספר גדול של יישובים קהילתיים, מהם רבים שהוקמו בתקופה החיקירה (למשל, המapps). יישובים כאלה כמעט שלא היו קיימים באזור הדרום בתקופה זו.³³ אכן שיעור העוביים ליישובים קהילתיים מסך העזבים גבוה בczפון במידה משמעותית מאשר בדרום. אולם אין עדות שיישובים אלה הגבירו את העזיבה: שיעור העזיבה הכלול גובה הרבה יותר דרום. לעומת זאת, שיעור העזבים בczפון שעבורו למרכז נמוך מאשר בדרום. יתכן אייפוא שהשפעות העיקריות של היישובים הקהילתיים בczפון הייתה להשתאיר חלק גדול יותר מעוזבי העיירות באמצעות המצל בדרום. טענה זו נשמכת על הדמיון בין הצפון והדרום במאפייני העיירות ועל ההבדלים בהיצעת היישובים הקהילתיים ובזרמי ההגירה. אולם יש להתייחס אליה בזהירות מסוימת שכן הצפון לדרום ולא בין הצפון עם יישובים קהילתיים בלבדיהם. ראשית, ניתן שבהעדר יישובים קהילתיים בczפון חלק מהמשפחות היה נשאר בעיירות, כך ששיעור עזיבתן שם היה נמוך עוד יותר. שנית, אפשר שהעובדת חלק גדול יותר מעוזבי העיירות בczפון נשאר באזור במקומם לעבור למרכז אינה קשורה רק ליישובים הקהילתיים אלא לגורמים אחרים המגדילים את כושר המשיכה של הגליל לעומת הנגב, כגון הקרבה היחסית למטרופולין חיפה, מרחקו הנסיעה הקצרים יותר בתוך הגליל, תנאי האקלים והנוף ועוד. בקשר זה נציין ששם שיעורם של אלה שעזבו עיירת פיתוח בczפון אך עברו לעיירת פיתוח אחרת בczפון גבוה פי שלושה מאשר בדרום, בדומה ליחס בין שיעור העוביים ליישוב קהילתי בczפון ובדרום.

³¹ נזכיר את הממצא של אלפנדורי וספר (1992) כי רבים מהמטופסים החזקים בעיירות הפיתוח לא גרים בהן.

³² על סדר היום הציבורי על לאחרונה מספר וויכוחים הן בדרום והן בczפון בין עיירות פיתוח לבין המועצות האזוריות הסמכות לגבי תקובלן הארנונה של אזורי תעשייה או משרות סמכים.

³³ שלושת היישובים הקהילתיים החשובים בגב (עمر, מיתר, לחבים) נמצאים למעשה במרקם רב מרבבית עיירות הפיתוח בדרום.

בכל מקרה אין להסיק שהקמת יישובים קהילתיים היא המדיניות המיטבית שכן להקמתם של יישובים קטנים, מפוזרים ובבניה צמודת קרקע יש חסרונות לא מבוטלים. האופי ההומוגני והסלקטיבי של חלקם שניי אף הוא בחלוקת. הקמתם אינה פותרת את בעיתן של עיריות הפטוחה והוא עללה להגביר את אי- השוויון הבין-יישובי באזורה, כפי שמצוין לפ楔' (1986), ולהחריף תהליכי הפרדה (טגורגציה) בין אוכלוסיות חזקות וחלשות.

8. סיכום

בעבודה זו בחנו את היקפה ומאפייניה של ההגירה הפנימית בישראל בין השנים 1983-1995 וקשרנו אותה לשינויים משמעותיים שחלו בגודלה ובהרכבה של האוכלוסייה בכמה סוגים יישובים. המחקר התבסס על בסיס נתונים ייחודי המשלב מידע רב על מאפייני הפרטם והיישובים. הגבלת הניתוח למשפחות וסיווג היישובים לטיפוסים אפשרו לנו להציג על מספר תופעות מרכזיות העולות מתוך שפע הנתונים.

היקף ההגירה הפנימית של משפחות בישראל הינו משמעותי. המהגרים צעירים, משליכים וمبוססים מלה שאינם עברים יישוב. לעומת זאת כשלעצמה אינה חייבת להשפיע על מצבם היחסי של היישובים השונים, אם זרמי ההגירה בכל יישוב מאוזנים. אולם בעבודה זו הראינו באמצעות ניתוח היקף והרכבם של המגיעים לכל יישוב והעוזבים אותו כי הזורמים אינם מאוזנים מבחינת ואיכותית, וכי ההגירה פעולה להחלשתם של סוגים יישובים מסוימים ולחיזוקם של אחרים.

בהמשך העבודה התמקדנו במטרופולינים ובעיריות הפטוחה. מצאנו דמיון רב בין התהליכים שהתרחשו בשתי הקבוצות. שתיהן סבלו ממazon הגירה שלילי כמותית ואיוכותית: עזיבה נטו בהיקף משמעותי של אוכלוסייה חזקה – משפחות משליכים וمبוססות. שני המקדים היה לפברור תפקיד משמעותי בתהליך זה: החזקים מבין העוזבים, ואשר מהווים חלק לא מבוטל מסך העוזבים, עברו ליישובים קטנים, מבוססים והומוגניים יותר. תהליך דומה של פברור התרחש איפוא הן במטרופולינים משפחות מבוססות עברו מהם לפברורים המבוססים הסמכים והן בעיריות הפטוחה, שאיبدو אוכלוסייה חזקה במיוחד לטובת היישובים הקהילתיים שהפתחו בעיקר בצפון הארץ וביקף קטן יותר גם בדרום.

בעודה זו התמקדה בתיעוד התהליכים ואפיונם ולא בניתוח השלכותיהם הרחבות יותר. אולם אלה התהליכים משמעותיים הרואים לדין ציבורי והם מעוררים שאלות לגבי המדיניות שננקטה עד כה וזה הרצואה להמשך. המעבר של משפחות חזקות מיישובים עירוניים גדולים ובעלי אוכלוסייה מגוונת לשינויים קטנים והומוגניים מכך תהליכי התבදלות, מגביר את אי השוויון הבין-יישובי וביחוד עלול לפעול להגדלת הערים באיכות מערכת החינוך בין היישובים. זה תהליך המזין את עצמו שכן ככל שפועל אוכלוסיות חזקות עוזבות את הערים הגדלות (עיריות הפטוחה) כך בסיס המס שלחן נפגע, יכולתו לספק שירותים בכלל וחינוך איכותי בפרט נחלשת, והדבר מעודד עוד אוכלוסיות חזקות לעזוב. לא במקרה התמקדו בהגירת המשפחות – זו האוכלוסייה המתעניינת במיוחד באיכות החינוך ביישוב, וזה הקבוצה שלעתים קרובות נראה כי ראש הערים חפצם בירה כבסיס הכרחי לאינות העיר. ראוי לשקלם דברים אלה בעת גיבוש מדיניות ציבורית ביחס לפברור וביחס להקמת יישובים קהילתיים חדשים הן במרכזו והן בפריפריה. ניתן להצדיק מדיניות ממשלתית שתרשן את תהליכי הפרבור ותתמוך בחיזוק הערים ועיריות הפטוחה לא רק מinskyים תכונניים של שימור שטחים פתוחים, איכות הסביבה, ניצול ייעיל של תשתיות ועוד, אלא גם לאור הממצאים לגבי תהליכי הפרדה בין אוכלוסיות חזקות לחלשות שהינו חלק בלתי נפרד מהפרבור והמעבר ליישובים קהילתיים.

ביבליוגרפיה

- אלפנדי ט., ו.ד. ספר (1992). הגירה אל ומעריו פיתוח בישראל, מוסד שטראל נאמן למחקר מתקדם במדע וטכנולוגיה, הtcpניון.
- ברון מ., א. בן-ציון, ונו. כרמון (1990). "הערכת השפעות של הפרויקט לשיקום שכונות המזוקה בישראל על צמצום פערים בחברה הישראלית," *רבעון לכלכלה*, חובי 143, עמ' 440-463.
- גריאלס., מ. יוסטמן, וא. לוי (1986). " ניתוח משולב של תנועות ההגירה, ההשכלה, והאבטלה, ביישובים העירוניים באזרחי הפיתוח בשנים 1975-1979," *רבעון לכלכלה*, חובי 128, עמ' 513-521.
- גרזוס ד. (1986). "רכיביות וביזור מרכזים ופריפריות והבעיה האזורית בישראל," *רבעון לכלכלה*, חובי 128, עמ' 499-496.
- חוון מ. (1991). "הגירה אל ירושלים וממנה", מכון ירושלים למחקר ישראל.
- ליפשיץ ג. (1986). "הגירה אל הגליל, ממנה ובתוכו 1983-1961," *רבעון לכלכלה*, חובי 130, עמ' 756-738.
- ליפשיץ ג. (1990). ערי הפיתוח – בסיס חדש לתכנון מדיניות, מכון ירושלים למחקר ישראל.
- ליפשיץ ג. (1993). "תהליכי ריכוז וביזור של אוכלוסייה – מגמות בישראל 1948-1992," *מחקרים בגיאוגרפיה של ארץ ישראל*, יד', עמ' 272-250.
- ליפשיץ ג. ו.ד. צימנסקי (1990). "היבטים כלכליים מרחביים של החתיישבות החדשה בגליל," *רבעון לכלכלה*, חובי 146, עמ' 293-279.
- קיפניס ב. (1983). "שדה הגירה צפון – המפנה בסוף עשור השבעים," בתוך שטראלי א., א. סופר, ונו. קליאוט, עורך, *ארצות הגליל*, אוניב' חיפה, עמ' 23-36.
- קמחי מ., חוותן מ., ו.ש. עוזיאלי (1989). "הגירה מירושלים – מאפייני העוזבים והסיבות לעזיבה," *עיר ואזור: כתבת עת לשלטונו מקומי, לתכנון ופתח עירוני ואזרחי*, גלוון 20-19, עמ' 91-104.
- קרקובר ש. ו.מ. שחר (2003). "aicות בית הספר במרקם השיקולים מעבר למוגדים פנים-עירוני," *אופקים בגיאוגרפיה*, חובי 56, עמ' 78-100.
- שווורץ ד. (1990). "פרופיל-עיר: סיווג חדש של ערי הפיתוח," *רבעון לכלכלה*, חובי 145, עמ' 209-194.
- שחר א. ו.ג. ליפשיץ (1980). "המרקם המרחב של ההגירה הבין-אזורית בישראל," *מחקרים בגיאוגרפיה של ארץ ישראל*, י"א, עמ' 177-153.

- Beenstock, M. (1999). "Internal Migration by Immigrants: Israel 1992-1994," **International Migration Review**, Vol. 33 (128), pp. 1098-1106.
- Beenstock, M. and D. Felsenstein (2005) "Mobility and Mean Reversion in the Dynamics of Regional Inequality" (mimeo).
- Borjas, G. (2000). "Economics of Migration," **International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences**, No. 3.4, Article No. 38.
- Gabriel, S., M. Justman, and A. Levy (1987). "Place to Place Migration in Israel: Estimates of a Logistic Model," **Regional Science and Urban Economics**, Vol. 17, p. 595-606.
- Justman, M., A. Levy and S. Gabriel (1988). " Internal Migration in Israel: Expected Risks and Returns," **Applied Economics**, Vol. 20, pp. 679-690.
- Lipshitz, G. (1991). "Internal Migration in Israel within a Core-Periphery Structure," **The Pennsylvania Geographer**, Vol. 29, pp. 34-35.

- Lipshitz, G. (1991). "Immigration and Internal Migration as a Mechanism of Polarization and Dispersion of Population and Development: The Israeli Example," **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 33, pp. 391-408.
- Lipshitz, G. (1993). "Internal Migration and Regional Development - Theoretical Framework and Trends in Israel," in Kahane R., **Rural and Regional Development in Israel in a Comparative Perspective**, Magness Press, Jerusalem.
- Lipshitz, G. (1996). "Core versus Periphery in Israel over Time: Inequality, Internal Migration and Immigration," in Gradus, Y. and G. Lipshitz, **The Mosaic of Israeli Geography**, Ben-Gurion University Press, Beer-Sheva.
- Portnov, B.A. (1998). "The Effect of Housing on Migrations in Israel: 1988-1994", **Journal of Population Economics**, Vol. 11, p. 379-394.
- Portnov, B.A. and E. Erell. (2003) "Inter-Regional Disparities in Israel: Data from the Census of Population and Housing, 1948-1995", Research Report, No. 2, Central Bureau of Statistics.
- Shachar, A. (1983). "Internal Migration: Determinants and Policies," in Cohen, E., **Comparative Social Dynamics**, Westview Press, Boulder.

נספחים

לוח ג'-1: טיפוסי היישובים

שםות היישובים	מספר יישובים ב- 83/95	биואר ¹	הגדירה מס'
			מטרופולינים
			101 ירושלים
			102 תל אביב
בת ים, גבעת שמואל, גבעתיים, חולון, פתח תקווה, ראשון לציון, רמת גן חיפה, ק. אטה, ק. ביאליק, ק. ים, ק. מוצקין	7		103 גוש דן ללא ת"א
			104 חיפה והקריות
אשדוד, אשקלון, באר שבע, חברה, נתניה	5		
			ערים גדולות מרוחקות 200
			ערים בין לאומיות קרובות
הוד השרון, הרצליה, יבנה, כפר סבא, נס ציונה, קריית אונו, רחובות, רמת השרון, רעננה אור יהודה, בית שמש, לוד, נהריה, עכו, ראש העין, רמלה	9	הכנסה הממוצעת ביישוב גבוהה מה%;"> 20,000-100,000 תושבים	301 הכנסה גבוהה
	7	הכנסה נמוכה מהרכף הנ"ל	302 הכנסה נמוכה
			פרברים (יישובים קטנים קרובים)
26 שמעל 2,000 : אבן יהודה, אורנית, אלפי מנשה, אלקנה, אפרתיה, בית אריה, בנימינה, גבעת זאב, גני תקווה, זכרון יעקב, כוכב יאיר, כפר ורדים, מبشرת ציון, מזכרת בתיה, מכבים-רעות, נוה אפרים, סביון, פרדסיה, צור גיאל, קריית טבעון, קרני שומرون, רמת אפעל, רמת ישע, שוהם, שער תקווה, תל מונד	160 / 178 מהם ב- 95- מעל 26, 2,000 תושבים	הכנסה הממוצעת ביישוב גבוהה מה%;"> כל הפרברים	401 הכנסה גבוהה
19 שמעל 2,000 : אור עקיבא, אזור, באר יעקב, בית דגן, בני עי"ש, גדרה, גן יבנה, טירת הכרמל, יהוד, יקנעם עילית, כפר יונה, מעלה אדומים, נשר, עתלית, צורן, קדיימה, קריית ארבע, קריית עקרון, רכסים	60 / 75 מהם ב- 95- מעל 19, 2,000 תושבים	הכנסה נמוכה מהרכף הנ"ל	402 הכנסה נמוכה
צפון : בית שאן, חצור הגלילית, טבריה, כרמיאל, מגדל העמק, מעלות, נצרת עילית, עפולה, צפת, קריית שמונה, שלומי דרום : אופקים, אילית, דימונה, ירוחם, מצפה רמון, נתיבות, ערד, קרית גת, קריית מלאכי, שדרות	21	צפון ודרום	500 עיירות פיתוח מרוחקות
מחם 6 מעל 2,000 תושבים : אריאל, להבים, מיתר, פרדס חנה-כרכור, עומר, קצין וקילוטים	305 / 330 מהם ב- 95- מעל 232, 92 כפירים וקילוטים	מרחק מעל 35 ק"מ, עד 20,000 תושבים יישוב אחד מעל 20,000 (21,900) פרדס חנה -	600 יישובים קטנים מרוחקים
ביתר עילית, בני ברק, כפר חב"ד, מטתיהו, עמנואל, קריית ערים	5 / 6		700 יישובים חרדיים
	264 / 268		
רקע יישוב אחד מעל 1,000 תושבים : נורדה (1,238)	143 / 145 מהם ב- 95- מעל 136 כפירים וקילוטים	קרובים (עד 35 ק"מ), הכנסה נמוכה	800 אחרים
	993 / 1,058		900

1. "מראק" – הינו המרחק האויריאלי היישוב מן המטרופולין הקרוב ביותר.

2. בקובץ הוי ב-1995 1,100 יישובים יהודים וערביים. מתוכם השטנו 42 שכנות היישוב שלהם מוגדרת כ'מקומות'."

נספח זה מתאר מספר סוגים של פרטים ומשקי בית斯基ימים במדגם – מלבד הזוגות הייציבים - ומסביר מדוע נמנעו מלנתח את מאפייני ההגירה שלהם בעובדה זו.

זוגות "עיריים": קבוצה זו מענינת במיוחד בהנחה שלחthonה מתלווה החלטה משמעותית של משק הבית החדש לגבי יישוב מגוריו למשך תקופה ארוכה. שיעורי ההגירה של זוגות בשלב זה של חיים גבויים במיוחד. ניתן להזות בקובץ פרטים רבים שהתחנו במהלך התקופה אולם כמה בעיות בנסיבות שונות בוחינה שיטתיות של החלטות ההגירה שלהם.³⁴

זוגות שנפרדו: ראש משק בית ובן זוגו שהשתיכו לאוטו משק בית ב-1983 אך השתיכו לשני משקי בית נפרדים ב-1995: זוגות נשואים שהתגרשו ובני זוג אחרים שעברו לגור בנפרד. לא התייחסנו לפרטים אלה מכמה טעמים: איננו יודעים את מועד ההפרדות וממועד מעבר היישוב. לפיכך אין לדעת איזה משק בית החליט על המעבר: הזוג או הפרט; חל שינוי מהותי במאפייני משק הבית; יתכן שינוי מקום המגורים נובע במישרין מהגירושין ואינו קשור למשתנים הנבדקים בעובדה זו; במדגם יש מספר קטן יחסית של זוגות שנפרדו, בין היתר בגלל שיטת הדגימה.³⁵

יחידים: קבוצה זו כוללת את הפרטים אשר ב-1995 הם רווקים ואף אינם גרים עם בן זוג. בתוך קבוצה זו נבחין בשלוש תת-קבוצות:

יחיד_1: ילדים שיצאו מהבית. גרו אצל הוריהם ב-1983 אך גרו בלבד ולא עם בן זוג ב-1995.

יחיד_2: רווקים שגרו בלבד בין-1983 ו-1995.

יחיד_3: ילדים שגרו אצל הוריהם גם ב-1983 וגם ב-1995

ניתן לראות בכל הפרטים הללו אנשים עצמאיים לצורך ההחלטה על מקום המגורים. למרות זאת, לא נבחן את החלטות ההגירה שלהם מכמה טעמים. ב-1995 רובם עיריים בשלב שבו מקום המגורים שלהם אינו משקף החלטה מהותית להשתקע ביישוב אלא נסיבות זמניות כגון: שירות צבאי, לימודי אקדמיים, החלטה להמשיך לגור אצל הוריהם (כפי שניתן לראות בלוח ני-2 שלහן, כ-80 אחוזים מהילדים במדגם הם כאלה שגרו אצל הוריהם בין-1983 ו-1995), נטייה של רווקים עיריים לגור ב"עיר הגדולה" משלוקלים חברתיים וכו'. לגבי ילדים שגרו אצל הוריהם אף איננו יודעים את הנסיבות האמיתית. נימוקים אלה אינם בהכרח תקפים לגבי חלק מהרווקים שכבר ב-1983 גרו מחוץ לבית הוריהם והם מבוגרים יותר. אולם מספרם במדגם קטן יחסית.

לוח ני-2 מפרט את מספר הפרטים במדגם השיעיים לכל אחד מסוגי משקי הבית שהגדנו.

³⁴ קבוצה אחת כוללת פרטים שהשתיכו למשקי בית שונים ב-1983 אך ב-1995 השתיכו לאוטו משק בית ומהווים ראש משק בית ובן זוגו (הגדירה זו אינה כוללת זוגות שהתחנו לאחר 1983 אך נפרדו לפני 1995). ביחס לקבוצה זו קיימות שתי בעיות בנותinas: א. למורות שבמדגם יש כ-13 אלף פרטים שהתחנו לאחר 1983 והם עדין נשואים לאוטו בן זוג ב-1995, מילל-80% מהם מופיעים במדגם המישולב לאון הזוג שלהם (משום שהוא לא נפקד ב-1983). לפיכך בפועל יש צפיפות על שני בני הזוג) רק עבור 1,172 זוגות בלבד. ב. הקובץ כולל את שנת היישואון ואת מקום המגורים ב-1983 וב-1995, אך איננו יודעים את השנה שבה הפרטים עברו ויישבו ולבן אינו יכול לזרות האם החלטת ההגירה התקבלה על ידי בני הזוג בהיותם משק בית אחד או מוקדם יותר על ידי כל אחד מהם בנפרד. אפשרות אחרת שבדקנו היא להeur ב שאלה במפקד 1995 לגבי יישוב המגורים ב-1990. בעוזרת נתנו זה אפשר להשוו את מקום המגורים ב-1983 וב-1990 או ב-1990 וב-1995 של זוגות שהתחנו לאחרונה. אולם יישוב המגורים ב-1990 מדווח עבור מספר קטן מאוד של פרטים.

³⁵ נניח שהזוג נזדקם ב-1983, אך ב-1995 נזדקם רק הבעל, החי עתה בנפרד. הקובץ כולל נתונים על הבעל בשתי השנים אך האישה לא תופיע בו כלל.

לוח נ'-2: קובץ הנזונים – מספר תכניות וסוגי משקי הבית

מס' תכניות		פרטים	זוגות / משקי בית	הקובץ הגולמי
120,936				
81,517				הקובץ המנכחה ¹
17,918	35,836			בני זוג במשפחות מתמידות
17,762	35,524			מזה: זוגות שגרו בלבד ב-83 וב-95 ²
156	312			זוגות שב-83 גרו אצל ההורים וב-95 בלבד
	384			זוגות שנפרדו
13,107				זוגות צעירים – "התחנתנו" לאחר 83
2,344				מזה: יש נתונים על 2 בני הזוג
10,763				יש נתונים רק על אחד מבני הזוג ³
15,185				ילדים שהגדירו (יחיד_1,2,3)
2,226				מזה: יחיד_1 ("ילדים שיצאו מהבית") גרו אצל ההורים ב-83, אך גרו בלבד ב-95
536				יחיד_2 (רווקים) רווקים שגרו בלבד ב-83 וגם ב-95
12,423				יחיד_3 ("ילדים נשארו בבית") גרו אצל ההורים גם ב-83 וגם ב-95
14,668				בלתי מסווים⁴
79180				סך קבוצות ראשיות
-12				חפיפה בין מתחנות נפרדים
2,349				בני זוג המשתייכים למשפחות מתמידות ולא נכללו בקבוצה זו ⁵
81,517				סך 3 הניל
				המדד המשמש בעבודה זו
17,199	34,398			בני זוג במשפחות מתמידות⁶
				לא קיובצים

1. בניווי לא יהודים, ילדים ב-1995, חריגים ובלתי סבירים.

2. לא כולל זוגות מבוגרים שב-83 גרו בלבד וב-95 אצל ילדים.

3. פרטם שהתחנו ב-1983 או אחרי כן, ב-1995 הם עדין נשואים, אך יש לנו נתונים ב-1995 רק על אחד מבני הזוג. מהם 10,406

רווקים שהתחנו ו-357 גירושים שהתחנו (התגרשו לפני, 83, התחנו שוב באחרי 83).

4. בלתי מסווים לפי מצב משפחתי ב-95: נשי=3,550, גירוש=2,930, אלמן=2,293, רווק=5,895.

5. בני זוג המשתייכים למשפחות מתמידות אך לא נכללו בקבוצה זו. כמה סיבות לכך: א. הורים מבוגרים שב-95 גרו אצל ילדים.

ב. יש תכנית ריק על אחד מבני הזוג (סיבות: אחד מבני הזוג בחו"ל, בני הזוג פרודים – נשואים אך גרים בנפרד). ג. יש

טעות במספר משק הבית ב-83 או ב-95. שני בני הזוג נמצאים במדגם אך לא זוגו לאותו מ"ב, למשל כי כל אחד מבני הזוג קיבל

מספר מ"ב שונה ב-83 (או ב-95).

6. ולא 2 זוגות שגרו ב"מקומות".

לוח נ'~3: ההסתברות לעבור יישוב - רגסיות probit

-0.008 (-6.26)	-0.009 (-7.39)	-0.008 (-6.44)	-0.013 (-12.42)	ותק נישואים ב-83
0.000 (3.06)	0.000 (5.02)	0.000 (3.09)	0.000 (8.23)	ותק נישואים ב-83-בריבוע
0.011 (10.98)	0.012 (11.35)	0.011 (10.95)	0.012 (11.96)	השכלה ב-95
-0.020 (-5.70)		-0.020 (-6.29)		מס' נפשות בمشק הבית ב-83
		0.000 (0.02)	-0.010 (-3.06)	מס' נפשות בمشק הבית ב-95
-0.001 (-0.10)	0.039 (4.10)			נפשות 95/ נפשות 83
0.000 (2.68)	0.000 (2.48)	0.000 (2.68)	0.000 (2.56)	הכנסת משק הבית ב-83
0.016 (2.49)	0.000 (0.05)	0.015 (2.25)	0.022 (3.27)	צפיות דירות ב-83 (נפשות לחדר)
-0.001 (-3.25)	-0.001 (-3.16)	-0.001 (-3.25)	-0.001 (-3.10)	מס' שבועות עבודה בשנה ב-83
0.008 (2.21)	0.009 (2.47)	0.008 (2.21)	0.009 (2.39)	הכנסת היישוב ב-83
-0.000 (-2.17)	-0.000 (-2.37)	-0.000 (-2.17)	-0.000 (-2.32)	הכנסת היישוב ב-83-בריבוע
0.000 (2.48)	0.000 (3.09)	0.000 (2.49)	0.000 (2.70)	אובי היישוב ב-83
-0.000 (-4.38)	-0.000 (-4.91)	-0.000 (-4.39)	-0.000 (-4.60)	אובי היישוב ב-83-בריבוע
0.08	0.07	0.08	0.07	Pseudo R ²
13,593	13,593	13,593	13,593	מס' תוצאות (משפחות)

ז סטטיסטי בסוגרים.

המקדים – התרומה השולית של גידול במשתנה להגדלת ההסתברות של משפחה ממוצעת להاجر.

המדד כולל "משפחות מתמידות" בלבד. הושמט כל מי שגר ביש"ע לפחות באחת מהשנים 1983 ו-1995.

הכנסת משק הבית והישוב – אלף ש"ח. אוכלוסיית היישוב – אלפיים.

מאפייני יישוב – יישוב המזמין ב-83.

לוח נ-1.4: מודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את ירושלים¹

(4)	(3)	(2)	(1)	עבור ל-
פרברים מבוססים (401)				באזור ירושלים
0.022 (0.17)	-0.022 (-0.18)		0.058 (0.56)	השכלה
0.000 (1.11)	0.013 (1.31)	0.013 (1.30)		הכנסה
0.210 (0.56)	0.343 (1.21)	0.344 (1.21)	0.386 (1.46)	גיל
-0.002 (-0.31)	-0.004 (-1.00)	-0.004 (-0.99)	-0.004 (-1.03)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקרה ²
פרברים מבוססים (301, 401)				במרכז
0.093 (0.68)	0.052 (0.41)		0.174 (1.52)	השכלה
0.000 (0.94)	0.011 (1.09)	0.012 (1.18)		הכנסה
-0.083 (-0.23)	-0.036 (-0.14)	-0.045 (-0.17)	-0.058 (-0.23)	גיל
0.002 (0.45)	0.001 (0.31)	0.001 (0.33)	0.002 (0.46)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקרה ²
ישובים בחו"ש				
-0.190 (-1.60)	-0.225 (-2.12)		-0.155 (-1.64)	השכלה
0.000 (0.83)	0.009 (1.00)	0.007 (0.70)		הכנסה
0.250 (0.76)	0.258 (1.03)	0.192 (0.80)	0.232 (0.97)	גיל
-0.003 (-0.65)	-0.004 (-1.08)	-0.002 (-0.73)	-0.003 (-0.96)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקרה ²
ישובים אחרים				
-0.079 (0.60)	-0.118 (0.99)		0.000 (0.00)	השכלה
0.000 (0.41)	0.006 (0.57)	0.005 (0.44)		הכנסה
-0.074 (-0.21)	-0.012 (-0.04)	-0.020 (-0.08)	-0.076 (-0.31)	גיל
0.002 (0.33)	0.000 (0.04)	0.000 (0.12)	0.001 (0.40)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקרה ²
144 33.77	146 28.72	146 16.12	169 34.76	תצפויות LR

Z סטטיסטי בסוגרים.

1. קבוצות הבasis: חוויזבים ליישוב במטרופולין אחר.

2. משני הבקירה הנוספים: מספר הנפשות במשק הבית ב-83, צפיפות הדירות (מספר הנפשות לחדר) ב-83, ומספר שבועות העבודה בשנה אחרת.

לוח נ'-4.2: מבחני השערות למודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את ירושלים

(4)	(3)	(2)	(1)	חלופה ¹
8.59 (0.28)	6.92 (0.14)	6.87 (0.08)	8.62 (0.03)	פרברים מבודדים (401) באזור ירושלים Prob.
4.25 (0.75)	3.04 (0.55)	2.93 (0.40)	3.41 (0.33)	פרברים מבודדים (301) במרכז (401) Prob.
8.03 (0.33)	6.28 (0.18)	1.77 (0.62)	3.35 (0.34)	"שוכנים בי"ש Prob.
3.49 (0.84)	1.32 (0.86)	0.36 (0.95)	0.50 (0.92)	"שוכנים אחרים Prob.
				מאפיין ²
10.18 (0.04)	11.19 (0.02)		14.96 (0.00)	השכלה Chi ² Prob.
1.87 (0.76)	2.20 (0.70)	2.87 (0.58)		הכנסה Chi ² Prob.
2.45 (0.65)	4.02 (0.40)	3.69 (0.45)	6.85 (0.14)	גיל Chi ² Prob.
2.65 (0.62)	4.10 (0.39)	3.49 (0.48)	6.42 (0.17)	גיל ² Chi ² Prob.
0.60 (0.96)				מס' נפשות במשק הבית Chi ² Prob.
2.69 (0.61)				צפיפות דירות Chi ² Prob.
1.50 (0.83)				שבועות עבודה Chi ² Prob.

- השערת האפס ב מבחנים לחולפות היא כי אין הבדל בין הבוחרים להגר לחולפות אלו, לבין העוברים לחולפת הבסיס – יישוב במטרופולין אחר.
- השערת האפס למאפיינים היא שמשתנה זה אינו שונה באופן מובהק בין החולפות.

ЛОח נ-1.5: מודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את תל-אביב¹

(4)	(3)	(2)	(1)	עboro ל-
0.485 (5.10) 0.000 (0.81) -0.146 (-0.98) 0.002 (1.08)	0.501 (5.79) 0.000 (1.44) -0.148 (-1.21) 0.002 (1.42)	0.437 (6.53) 0.000 (3.11) -0.063 (-0.60) 0.001 (0.45)	0.437 (6.53) 0.003 (0.03) 0.000 (0.29)	ערים בינויות, הכנסה גבוהה (301) במרכז השכלה
Yes	No	No	No	בקרה ²
0.310 (2.33) 0.000 (1.50) 0.464 (1.19) -0.007 (-1.28)	0.378 (3.15) 0.000 (1.93) -0.123 (-0.49) 0.001 (0.20)	0.294 (3.08) 0.000 (3.33) -0.029 (-0.12) -0.001 (-0.25)	0.071 (0.35) -0.001 (-0.53)	פרברים, הכנסה גבוהה (401) במרכז השכלה
Yes	No	No	No	בקרה ²
0.065 (0.50) 0.000 (1.01) 0.198 (0.55) -0.004 (-0.75)	0.138 (1.12) 0.000 (1.36) 0.079 (0.29) -0.002 (-0.49)	0.165 (1.46) 0.000 (2.10) 0.031 (0.12) -0.001 (-0.39)	0.125 (0.47) -0.002 (-0.64)	ערים בינויות ופרברים, הכנסה נמוכה (402, 302), במרכז השכלה
Yes	No	No	No	בקרה ²
0.258 (2.65) 0.000 (0.60) -0.045 (-0.25) 0.001 (0.23)	0.310 (3.21) 0.000 (0.83) -0.092 (-0.63) 0.001 (0.71)	0.330 (4.10) 0.000 (1.98) -0.083 (-0.61) 0.001 (0.51)	-0.008 (-0.06) 0.000 (0.17)	ישובים אחרים השכלה
Yes	No	No	No	בקרה ²
196 103.11	203 81.25	203 28.44	256 80.88	תצפויות LR

Z סטטיסטי בסוגרים.

1. קבוצת הבסיס: חסובים ליישוב אחר במטרופולין גוש דן.

2. משתני הבדיקה הנוספים: מספר הנשיות במשק הבית ב-83, צפיפות הדירות (מספר הנפשות לחדר) ב-83, ומספר שבועות העבודה בשנה האחרונה.

ЛОЧ נ' - 5.2: מבחני השערות למודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את תל-אביב

(4)	(3)	(2)	(1)	חלופה ¹
41.75 (0.00)	39.22 (0.00)	10.28 (0.02)	43.37 (0.00)	Chi ² Prob. עריםBINONIOT, הכנסתה גבואה(301) במרכז
22.13 (0.00)	18.75 (0.00)	13.78 (0.00)	12.96 (0.00)	Chi ² Prob. פרברים, הכנסתה גבואה(401) במרכז
7.06 (0.42)	6.02 (0.20)	6.29 (0.10)	4.45 (0.22)	Chi ² Prob. עריםBINONIOT ופרברים, הכנסתה נמוכה(302, 402), במרכז
12.47 (0.09)	12.66 (0.01)	4.25 (0.24)	17.55 (0.00)	Chi ² Prob. ''שווים אחרים
				מאפיין ²
27.60 (0.00)	35.52 (0.00)	45.54 (0.00)	Chi ² Prob. השכלה	
2.92 (0.57)	4.02 (0.40)	11.35 (0.02)	Chi ² Prob. הכנסתה	
3.17 (0.53)	1.86 (0.76)	0.64 (0.96)	0.34 (0.99)	Chi ² Prob. גיל ²
3.83 (0.43)	2.55 (0.63)	0.69 (0.95)	0.86 (0.93)	Chi ² Prob. מס' נפשות במשק הבית
10.62 (0.03)				Chi ² Prob. צפיפות דירות
1.45 (0.84)				Chi ² Prob. שבועות עבודה
10.11 (0.04)				

1. השערת האפס ב מבחנים לחולפות היא כי אין הבדל בין הבוחרים להגר לחולפות אלו, לבין העוברים לחולפות הבסיס – יישוב אחר במטרופולין גוש דן.
 2. השערת האפס למאפיינים היא שמשתנה זה אינו שונה באופן מובהק בין החולפות.

ЛОח: נ' 6.1: מודל Logit Multinomial עבור משפחות שעזבו את גוש-דן
(לא כולל משפחות שעזבו את תל-אביב)¹

עברות-ל-				תל-אביב
(4)	(3)	(2)	(1)	
0.080 (1.33)	0.105 (1.77)		0.115 (2.24)	השכלה
0.000 (0.74)	0.000 (0.59)	0.000 (0.01)		הכנסה
0.152 (1.19)	0.078 (0.83)	0.059 (0.63)	0.061 (0.72)	גיל
Yes	No	No	No	בקרה ²
ערימות בינויות, הכנסה גבוהה (301) במרכז				
0.137 (3.06)	0.149 (3.37)		0.180 (4.60)	השכלה
0.000 (1.32)	0.000 (1.42)	0.000 (2.58)		הכנסה
0.006 (0.06)	0.022 (0.30)	0.000 (0.00)	0.010 (0.15)	גיל
Yes	No	No	No	בקרה ²
פרבריים, הכנסה גבוהה (401) במרקם				
0.298 (4.61)	0.324 (5.12)		0.336 (5.93)	השכלה
0.000 (0.65)	0.000 (0.43)	0.000 (1.98)		הכנסה
0.241 (1.23)	0.301 (1.92)	0.301 (1.89)	0.264 (1.84)	גיל
Yes	No	No	No	בקרה ²
פרבריים הכנסה גבוהה (401) בי"ש				
0.047 (0.61)	0.032 (0.43)		0.086 (1.32)	השכלה
0.000 (1.74)	0.000 (1.45)	0.000 (1.92)		הכנסה
0.044 (0.22)	0.075 (0.45)	0.060 (0.36)	0.060 (0.44)	גיל
Yes	No	No	No	בקרה ²
ערימות בינויות ופרבריים, הכנסה נמוכה (402, 302) במרכז				
-0.037 (-0.54)	-0.024 (-0.36)		-0.020 (-0.36)	השכלה
0.000 (0.10)	0.000 (0.18)	0.000 (0.10)		הכנסה
0.062 (0.40)	-0.004 (-0.04)	-0.005 (-0.04)	0.010 (0.10)	גיל
Yes	No	No	No	בקרה ²
ישובים אחרים				
0.109 (1.96)	0.102 (1.86)		0.098 (2.02)	השכלה
0.000 (0.46)	0.000 (0.97)	0.000 (0.42)		הכנסה
0.074 (0.66)	-0.005 (-0.06)	-0.023 (-0.28)	-0.058 (-0.77)	גיל
Yes	No	No	No	בקרה ²
646	658	658	780	תצפויות
98.11	81.19	45.63	92.84	LR

Z סטטיסטי בסוגרים.

1. קבוצת הבסיס: חנוזים לישוב אחר במטרופולין גוש-דן (פרט לת"א).

2. משטני חקירה הנוספים: מספר הנפשות במשק הבית ב-83, צפיפות הדירות (מספר הנפשות לחדר) ב-83, ומספר שבועות העבודה בשנה האחרונה.

**לוח נ'-2.6: מבחני השערות למודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את גוש-דן
(לא כולל משפחות שעזבו את תל-אביב)**

(4)	(3)	(2)	(1)	חלופה ¹
15.46 (0.031)	8.83 (0.07)	5.72 (0.13)	11.54 (0.01)	תל-אביב Chi ² Prob.
19.49 (0.01)	18.13 (0.00)	7.45 (0.06)	21.72 (0.00)	ערים בינויות, הכנסת גבוהה (301) במרכז Chi ² Prob.
35.32 (0.00)	34.19 (0.00)	9.45 (0.02)	40.71 (0.00)	פרברים, הכנסת גבוהה (401) במרכז Chi ² Prob.
8.45 (0.29)	6.23 (0.18)	7.17 (0.07)	6.38 (0.09)	פרברים הכנסת גבוהה (401) בי"ש Chi ² Prob.
3.56 (0.83)	2.38 (0.67)	2.26 (0.52)	4.56 (0.21)	ערים בינויות ופרברים, הכנסת נמוכה (402, 302), במרכז Chi ² Prob.
8.27 (0.31)	5.42 (0.25)	1.94 (0.58)	7.41 (0.06)	"שובים אחרים Chi ² Prob.
				מאפיין ²
27.59 (0.00)	33.02 (0.00)	47.48 (0.00)	Chi ² Prob.	השכלה הכנסת
5.98 (0.43)	6.23 (0.40)	11.07 (0.09)	Chi ² Prob.	Chi ² Prob.
3.00 (0.81)	4.49 (0.61)	4.42 (0.62)	5.21 (0.52)	גיל Chi ² Prob.
3.45 (0.75)	4.79 (0.57)	5.28 (0.51)	6.32 (0.39)	גיל ² Chi ² Prob.
5.92 (0.43)				מס' נפשות במשק הבית Chi ² Prob.
10.01 (0.12)				צפיפות דירות Chi ² Prob.
4.22 (0.65)				שבועות עבודה Chi ² Prob.

1. השערת האפס ב מבחנים לחלופות היא כי אין הבדל בין הבוחרים להגר לחלופות אלו, לבין העוברים לחלופת הבסיס – יישוב אחר במטרופולין גוש-דן (פרט לת"א).

2. השערת האפס למאפיינים היא שמשתנה זה אינו שונה באופן מובהק בין החלופות.

ЛОЧ נ-7.1: מודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את חיפה והקריות¹

(4)	(3)	(2)	(1)	עבורות - ת"א וגוש דן
Yes	No	No	No	בקרה ²
0.300 (2.78)	0.290 (2.80)	0.000 (1.13)	0.251 (2.76)	השכלה
0.000 (0.87)	0.000 (-0.196)	0.000 (-0.238)	-0.313 (-0.313)	הכנסה
-0.156 (-0.80)	-0.196 (-1.31)	-0.238 (-1.62)	-0.313 (-2.30)	גיל
0.002 (1.02)	0.003 (1.63)	0.003 (1.79)	0.004 (2.59)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקרה ²
0.395 (5.51)	0.383 (5.51)	0.000 (0.40)	0.364 (5.90)	פרברים, הכנסה גבוהה (401) בצפון
0.000 (0.49)	0.000 (-0.127)	0.000 (-0.155)	-0.109 (-0.109)	השכלה
-0.307 (-1.80)	-0.127 (-0.98)	-0.155 (-1.26)	-0.109 (-0.92)	הכנסה
0.003 (1.68)	0.001 (0.91)	0.001 (0.94)	0.001 (0.86)	גיל
0.003 (1.68)	0.001 (0.91)	0.001 (0.94)	0.001 (0.86)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקרה ²
0.141 (1.48)	0.126 (1.39)	0.000 (0.01)	0.085 (1.07)	פרברים, הכנסה נמוכה (402) בצפון
0.000 (0.27)	0.000 (0.01)	0.000 (0.51)	-0.032 (0.033)	השכלה
-0.032 (-0.13)	0.061 (0.32)	0.033 (0.17)	0.011 (0.07)	הכנסה
0.000 (0.12)	-0.001 (-0.35)	-0.001 (-0.26)	-0.000 (-0.12)	גיל
0.000 (0.12)	-0.001 (-0.35)	-0.001 (-0.26)	-0.000 (-0.12)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקרה ²
0.108 (1.58)	0.132 (2.00)	0.000 (0.62)	0.131 (2.38)	ישובים אחרים
0.000 (1.10)	0.000 (0.62)	0.000 (1.42)	-0.114 (-1.13)	השכלה
0.086 (0.52)	-0.140 (-1.19)	-0.170 (-1.45)	-0.114 (-1.13)	הכנסה
-0.001 (-0.46)	0.002 (1.12)	0.002 (1.28)	0.001 (1.16)	גיל
0.000 (-0.46)	-0.001 (1.12)	-0.001 (1.28)	-0.000 (1.16)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקרה ²
284 79.99	288 57.28	288 18.06	328 58.55	תצפויות LR

Z סטטיסטי בסוגרים.

1. קבוצות הבסיס: חסרים לישוב אחר במטרופולין חיפה והקריות.

2. משני הבקורה הנוספים: מספר הנפשות במשק הבית ב-83, צפיפות הדירות (מספר הנפשות לחדר) ב-83, ומספר שבועות העבודה בשנה האחרון.

לוח נ' - 7.2 : מבחני השערות למודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את חיפה והקריות

(4)	(3)	(2)	(1)	חלופה ¹
16.93 (0.018)	12.26 (0.02)	5.34 (0.15)	13.68 (0.00)	Chi ² ת"א וגוש דן Prob.
38.14 (0.00)	35.82 (0.00)	9.20 (0.03)	37.85 (0.00)	פרברים, הכנסה גבוהה (401) בצפון
3.26 (0.86)	2.57 (0.63)	0.72 (0.87)	1.70 (0.64)	פרברים, הכנסה נמוכה (402) בצפון
13.80 (0.05)	7.63 (0.11)	4.15 (0.25)	7.18 (0.07)	"ישובים אחרים Prob.
				מאפיין ²
32.38 (0.00)	32.46 (0.00)		36.87 (0.00)	השכלה
2.52 (0.64)	2.16 (0.71)	6.88 (0.14)		הכנסה
4.51 (0.34)	3.19 (0.53)	4.66 (0.32)	5.86 (0.21)	גיל
4.12 (0.39)	3.77 (0.44)	4.47 (0.35)	7.20 (0.13)	גיל ²
4.44 (0.35)				מס' נפשות במשק הבית
8.43 (0.08)				צפיפות דירות
6.44 (0.17)				שבועות עבודה

- השערת האפס ב מבחנים לחולפות היא כי אין הבדל בין הבוחרים להגר לחולפות אלו, לבין העוברים לחולפות הבסיס – יישוב אחר במטרופולין חיפה והקריות.
- השערת האפס למאפיינים היא שמשתנה זה אינו שונה באופן מובהק בין החולפות.

לוח נ'-8: ההסתברות לעזוב עירית פיתוח - רגרסיות probit

העיירות בדרכם			העיירות בצפון			כל העיירות (צפון ודרום)		
0.007 (1.08)	0.006 (0.79)	0.006 (0.87)	-0.006 (-1.16)	-0.008 (-1.52)	-0.007 (-1.36)	-0.002 (-0.51)	-0.001 (-0.36)	ותק נישואים ב-83
-0.000 (-1.51)	-0.000 (-1.29)	-0.000 (-1.19)	0.000 (0.45)	0.000 (0.53)	0.000 (0.69)	-0.000 (-0.52)	-0.000 (-0.36)	ותק נישואים ב-83 בריבוע
0.012 (2.47)		0.008 (1.47)	0.012 (3.06)		0.011 (2.32)		0.008 (2.31)	השכלה ב-83
-0.050 (-3.85)	-0.050 (-3.50)	-0.049 (-3.43)	-0.003 (-0.36)	-0.013 (-1.31)	-0.007 (-0.67)	-0.022 (-2.75)	-0.019 (-2.36)	מס' נפשות במה'ב ב-83
	0.001 (2.35)	0.001 (1.52)		0.001 (1.75)	0.000 (0.83)	0.001 (2.85)	0.001 (1.76)	הכנסת מה'ב ב-83
-0.020 (-0.70)	-0.024 (-0.73)	-0.018 (-0.55)	-0.010 (-0.45)	-0.022 (-0.84)	-0.014 (-0.56)	-0.016 (-0.84)	-0.011 (-0.55)	כפיפות דירות
-0.001 (-0.97)	-0.001 (-1.33)	-0.001 (-1.33)	-0.001 (-2.26)	-0.001 (-1.58)	-0.001 (-1.67)	-0.001 (-2.01)	-0.001 (-2.06)	מס' שבועות עובד בשנה
0.232 (3.81)	0.226 (3.47)	0.231 (3.55)	0.027 (0.47)	0.049 (0.78)	0.049 (0.79)	0.085 (2.73)	0.084 (2.73)	הכנסת היישוב ב-83
-0.004 (-3.62)	-0.004 (-3.31)	-0.004 (-3.40)	-0.000 (-0.30)	-0.001 (-0.65)	-0.001 (-0.66)	-0.001 (-2.42)	-0.001 (-2.42)	הכנסת היישוב ב-83 בריבוע
-0.045 (-3.28)	-0.047 (-3.21)	-0.046 (-3.18)	-0.016 (-1.72)	-0.017 (-1.65)	-0.020 (-1.94)	-0.036 (-4.70)	-0.037 (-4.85)	אוכ' היישוב ב-83
0.001 (2.54)	0.001 (2.51)	0.001 (2.46)	0.000 (1.32)	0.000 (1.32)	0.000 (1.60)	0.001 (4.24)	0.001 (4.38)	אוכ' היישוב ב-83 בריבוע
0.14	0.14	0.15	0.08	0.07	0.08	0.09	0.09	Pseudo R ²
595	513	513	805	713	713	1,226	1,226	מס' תצפיות

z סטטיסטי בסוגרים.

המקדים – התרומה השולית של גידול במשתנה להגדלת ההסתברות של משפחה ממוצעת לעזוב עירית פיתוח.
המשתנה המושבר : 0 = אם נשאר בעירית פיתוח (גם אם עבר לעירית אחרת) ; 1 = אם ב-83 גר בעירית פיתוח וב-95 גר בישוב שאינו עירית פיתוח.

המזהג כולל "משפחות מוגמדות" בלבד. הושמט כל מי שגר ביש"ע לפחות באחת מהשנים 1983 ו-1995.

בכל הס皮יקציות שבדקנו להשכלה ב-95 אין השפעה מובהקת.

הכנסת משק הבית והישוב – בלבד ש"ח. אוכלוסיית היישוב – בלבד.

מאפייני יישוב – יישוב המוצא ב-83.

לוח: נ-9.1: אמידת מודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את עיירות הפיתוח בצפון¹

(4)	(3)	(2)	(1)	עבורו ל-
				ישובים קהילתיים בצפון (600,401) ²
Yes	No	No	No	בקרה ³
0.098 (0.80)	0.121 (1.09)		0.119 (1.15)	השכלה ²
0.000 (0.63)	0.000 (0.60)	0.000 (0.22)		הכנסה
2.556 (2.18)	2.506 (2.24)	2.496 (2.25)	1.872 (1.94)	גיל
-0.043 (-2.18)	-0.043 (-2.25)	-0.043 (-2.27)	-0.033 (-2.01)	גיל ²
0.149 (1.63)	0.109 (1.37)		0.091 (1.25)	מרכז הארץ ⁴ השכלה ²
0.000 (1.36)	0.000 (0.89)	0.000 (0.48)		הכנסה
-0.128 (-0.60)	0.127 (0.76)	0.092 (0.56)	0.105 (0.66)	גיל
0.002 (0.71)	-0.001 (-0.61)	-0.001 (-0.47)	-0.001 (-0.54)	גיל ²
0.036 (0.31)	0.081 (0.82)		0.077 (0.82)	ישובים אחרים השכלה ²
0.000 (0.54)	0.000 (0.64)	0.000 (0.38)		הכנסה
0.800 (1.52)	0.521 (1.32)	0.518 (1.29)	0.434 (1.17)	גיל
-0.012 (-1.52)	-0.008 (-1.31)	-0.008 (-1.32)	-0.007 (-1.19)	גיל ²
107 33.39	109 25.84	109 23.30	118 26.42	תצפויות LR

Z סטטיסטי בסוגרים.

1. קבועות הבסיס: חועזבים לישובים אחרים (לא קהילתיים) בצפון (כולל לעיירת פיתוח אחרת).

2. השכלה – ב-83 (השפעת ההשכלה ב-95 אינה מובהקת).

3. משתני הבקעה הנוספים: מספר הנפשות במשק הבית ב-83, צפיפות הדירות (מספר הנפשות לחדר) ב-83,

ומספר שבועות העבודה בשנה האחרונה.

4. כל היעובים במחוזות תל אביב ומרכזו.

לוח נ' - 9.2: מבחני השערות למודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את עיירות הפייטוח בצפון

(4)	(3)	(2)	(1)	חלופה ¹
5.46 (0.60)	6.13 (0.19)	5.21 (0.16)	5.80 (0.12)	Chi ² , 401 ישובים קהילתיים (600) בצפון
7.27 (0.40)	2.75 (0.60)	0.90 (0.82)	2.10 (0.55)	Chi ² מרכז הארץ Prob.
3.56 (0.83)	2.70 (0.61)	1.79 (0.62)	2.52 (0.47)	Chi ² ישובים אחרים Prob.
				מאפיין ²
2.89 (0.41)	2.42 (0.49)		2.26 (0.52)	השכלה Chi ² Prob.
1.92 (0.59)	1.01 (0.80)	0.29 (0.96)		הכנסה Chi ² Prob.
7.44 (0.06)	6.54 (0.09)	6.38 (0.09)	4.97 (0.17)	גיל Chi ² Prob.
7.58 (0.06)	6.58 (0.09)	6.58 (0.09)	5.27 (0.15)	גיל ² Chi ² Prob.
5.41 (0.14)				מס' נפשות במשק הבית Chi ² Prob.
2.40 (0.49)				צפיפות דירות Chi ² Prob.
0.29 (0.96)				שבועות עבודה Chi ² Prob.

1. השערת האפס ב מבחנים ל החלופות היא כי אין הבדל בין הבוחרים להגר ל החלופות הבסיס – ישובים אחרים (לא קהילתיים) בצפון.
 2. השערת האפס למאפיינים היא שמשתנה זה אינו שונה באופן מובהק בין החלופות.

לוח נ'-10.1: מודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את עיירות הפייטה בדרכים¹

(4)	(3)	(2)	(1)	עבור ל- קהילתיים (600) בדרכים
0.393 (2.34)	0.387 (2.25)		0.489 (3.07)	השכלה ²
0.000 (1.42)	0.000 (0.88)	0.000 (2.18)		הכנסה
0.345 (0.68)	-0.098 (-0.23)	-0.012 (-0.03)	-0.035 (-0.09)	גיל
-0.004 (-0.55)	0.001 (0.19)	-0.001 (-0.09)	0.001 (0.10)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקירה ³
0.148 (1.53)	0.168 (1.82)		0.195 (2.43)	מרכז הארץ ⁴ השכלה ²
0.000 (1.26)	0.000 (0.64)	0.000 (1.74)		הכנסה
-0.312 (-1.18)	-0.278 (-1.26)	-0.264 (-1.25)	-0.268 (-1.45)	גיל
0.005 (1.38)	0.004 (1.43)	0.004 (1.32)	0.004 (1.62)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקירה ³
0.420 (2.95)	0.397 (3.08)		0.414 (3.64)	ישובים אחרים השכלה ²
0.000 (0.74)	0.000 (0.26)	0.000 (1.33)		הכנסה
-0.288 (-0.81)	-0.336 (-1.23)	-0.258 (-1.01)	-0.233 (-0.97)	גיל
0.004 (0.94)	0.004 (1.25)	0.003 (0.86)	0.003 (0.94)	גיל ²
Yes	No	No	No	בקירה ³
102 42.47	107 25.66	107 11.69	131 27.89	תצפויות LR

Z סטטיסטי בסוגרים.

1. קבוצת הבסיס: העוזבים ליישובים אחרים (לא קהילתיים) בדרכים (כולל לב"ש, אשדוד ואשקלון ולעירית פיתוח אחרת).
2. השכלה – ב-83 (השפעת ההשכלה ב-95 אינה מובהקת).
3. משטני הבקירה והוספים: מספר הנפשות במשק הבית ב-83, צפיפות הדירות (מספר הנפשות לחדר) ב-83, ומספר שבויות העבודה בשנה האחרון.
4. כל היישובים במחוזות תל אביב ומרכז.

**לוח נ'-2: מבחני השערות למודל Multinomial Logit עבור משפחות שעזבו את עיירות הפטוח
בדרום**

(4)	(3)	(2)	(1)	חלופה ¹
12.74 (0.08)	8.51 (0.07)	5.21 (0.16)	9.72 (0.02)	Chi ² קהילתיים (600) בדרום Prob.
8.22 (0.31)	6.51 (0.16)	4.15 (0.25)	7.01 (0.07)	Chi ² מרכז הארץ Prob.
16.47 (0.02)	10.88 (0.03)	3.00 (0.39)	13.68 (0.00)	Chi ² ''שוכנים אחרים Prob.
				מאפיין ²
10.48 (0.01)	10.80 (0.01)	16.46 (0.00)		השכלה Chi ² Prob.
2.52 (0.47)	1.60 (0.66)	5.40 (0.14)	Chi ² הכנסה Prob.	
2.81 (0.42)	2.14 (0.54)	1.97 (0.58)	2.35 (0.50)	גיל Chi ² Prob.
3.19 (0.36)	2.53 (0.47)	2.11 (0.55)	2.84 (0.42)	גיל ² Chi ² Prob.
4.92 (0.18)				מס' נפשות במשק הבית Chi ² Prob.
6.21 (0.10)				צפיפות דירות Chi ² Prob.
6.95 (0.07)				שבועות עבודה Chi ² Prob.

1. השערת האפס ב מבחנים לחלופות היא כי אין הבדל בין הבוחרים להגר לחלופות אלו, לבין העוברים לחלופת הבסיס – יישובים אחרים (לא קהילתיים) בדרום.
 2. השערת האפס למאפיינים היא שמשתנה זה אינו שונה באופן מובהק בין החלופות.